

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vězeňský sociolekt ve Věznici Stráž pod Ralskem

Prison Sociolect in Stráž pod Ralskem Prison

Eliška Schandlová

Vedoucí práce: PhDr. Blanka Nedvědová, Ph.D.

Studijní program: Český jazyk se zaměřením na vzdělávání

Odevzdáním této bakalářské práce na téma *Vězeňský sociolekt ve Věznicí Stráž pod Ralskem* potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Prohlašuji, že jsem při její tvorbě nepoužila nástrojů umělé inteligence jiným způsobem, než je uvedeno ve vyjádření, které je součástí textu práce. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 14.04.2025

Tímto bych chtěla poděkovat PhDr. Blance Nedvědové, Ph.D., za odborné vedení mé práce, za vstřícnou komunikaci, ochotu a podnětné rady. Děkuji také Mgr. Martinu Švecovi za pomoc při distribuci dotazníků a Bc. Ivu Janouškovi za pomoc a cenné poznatky k nasbíraným výrazům. Poděkování patří i dalším zaměstnancům věznice a respondentům, kteří strávili čas vyplňováním dotazníku.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zaměřuje na vězeňský sociolekt ve Věznici Stráž pod Ralskem. Cílem této práce je pomocí dotazníkového šetření a podpůrné metody rozhovorů nasbírat a analyzovat lexikální prostředky, které užívají vězni ve Věznici Stráž pod Ralskem a které lze klasifikovat jako vězeňský sociolekt, čímž se snaží přispět popisu lexikální roviny českého jazyka.

Teoretická část práce se zaměřuje na sociolekt jako součást národního jazyka, jeho význam, aspekty a způsoby tvoření. Představuje Věznici Stráž pod Ralskem jako zvolenou věznici pro výzkum a přibližuje vězeňské prostředí a jeho specifika. Praktická část obsahuje analýzu získaného materiálu z hlediska sémantického, slovnědruhového a slovotvorného a zahrnuje alfabetycký slovník nasbíraných sociolektismů. Hlavní metodu pro získávání dat při výzkumu tvoří dotazníkové šetření (dotazník pro vězně, dotazník pro zaměstnance věznice), odpůrnou metodu tvoří rozhovory (s vězni, se zaměstnanci věznice, s mužem romského etnika). V závěru práce jsou vyhodnoceny výzkumné předpoklady, které byly stanoveny v úvodu. Z analýzy lexémů lze vyvodit, že se jedná primárně o názvy pojmenovávací utvořené transpozičními postupy. V nemalé míře mají výrazy rys expresivity a mnoho z nich je přejato z cizího jazyka, zejména z romštiny.

Tato práce přispívá k porozumění sociolingvistickým fenoménům v omezených či uzavřených prostředích a otevírá prostor pro další výzkum v této oblasti.

KLÍČOVÁ SLOVA

analýza, sociolekt, slang, slovník, vězení

ABSTRACT

The bachelor thesis focuses on the prison sociolect in Stráž pod Ralskem Prison. The aim of this thesis is to collect and analyse the lexical resources used by prisoners in Stráž pod Ralskem Prison, which can be classified as prison sociolect, by means of a questionnaire survey and the supporting method of interviews.

The theoretical part of the thesis focuses on the sociolect as a part of the national language, its meaning, aspects and ways of formation. It introduces the Stráž pod Ralskem Prison as the chosen prison for the research and presents the prison environment and its specifics. The practical part includes an analysis of the collected material in terms of semantic, word-species and word-formation and includes an alphabetic dictionary of the collected sociolectisms. The main method for data collection in the research consists of a questionnaire survey (a questionnaire for prisoners, a questionnaire for prison staff), the counterpart method consists of interviews (with prisoners, with prison staff, with a man of Roma ethnicity). The thesis concludes with an evaluation of the research assumptions that were set out in the introduction. From the analysis of the lexemes it can be concluded that they are primarily naming names formed by transposition procedures. To a considerable extent, the terms have a feature of expressivity and many of them are adopted from a foreign language, especially from Romani.

This work contributes to the understanding of sociolinguistic phenomena in restricted or closed environments and opens up space for further research in this area.

KEYWORDS

analysis, sociolect, slang, dictionary, prison

Obsah

Úvod	8
1 Metodologie.....	9
1.1 Výzkumné předpoklady.....	11
2 Teoretická část.....	12
2.1 Český jazyk a jeho stratifikace	12
2.2 Sociolekt.....	14
2.2.1 Význam sociolektu	15
2.2.2 Aspekty sociolektu	16
2.2.3 Způsoby tvoření.....	19
2.3 Věznice Stráž pod Ralskem.....	25
2.3.1 Charakteristika prostředí.....	27
2.4 Vězeňský sociolekt.....	28
2.4.1 Výzkumy a publikace	29
3 Praktická část.....	31
3.1 Sémantické kritérium.....	32
3.1.1 Názvy osob	33
3.1.2 Názvy věcí a činností.....	33
3.1.3 Názvy místní.....	34
3.1.4 Výrazy či slovní spojení označující pozdravy	35
3.1.5 Názvy ve významu hanlivém	35
3.1.6 Názvy nelegálních látek.....	35
3.1.7 Názvy trestů a osob, které trestné činy vykonávají	35
3.1.8 Názvy specifických fenoménů.....	36
3.1.9 Jiné.....	36
3.2 Slovnědruhové kritérium	36

3.2.1	Podstatná jména.....	36
3.2.2	Slovesa.....	37
3.2.3	Přídavná jména	37
3.2.4	Jiné.....	37
3.3	Struktura pojmenování	37
3.3.1	Jednoslovná pojmenování	37
3.3.2	Víceslovná pojmenování	37
3.4	Kritérium tvorby	38
3.4.1	Derivace.....	38
3.4.2	Univerbizace.....	38
3.4.3	Abreviace.....	39
3.4.4	Mechanické krácení.....	39
3.4.5	Překrucování.....	39
3.4.6	Kompozice.....	39
3.4.7	Metaforizace	39
3.4.8	Metonymizace	39
3.4.9	Přejímání.....	40
3.5	Slovníková část.....	40
3.5.1	Uspořádání slovníku.....	40
3.5.2	Alfabetický slovník sociolektismů	41
	Závěr.....	71
	Seznam použitých informačních zdrojů	73
	Seznam příloh.....	77

Úvod

Jazyk je nedílnou součástí lidské komunity, přičemž v uzavřených prostředích, jako jsou věznice, vznikají specifické jazykové prostředky, které slouží nejen jako nástroj komunikace, ale i jako způsob pro vyjádření identity, solidarity či vzdoru. Vězeňský sociolekt je fascinujícím fenoménem, který odráží každodenní realitu vězeňského života a strukturu těchto uzavřených komunit.

Jelikož je ovšem vězeňské prostředí silně uzavřené, je obtížné zkoumat mluvu v něm, zvláště v případě, kdy jedinec není součástí vězeňské komunity. Nejspíše z tohoto důvodu není v našem prostředí vězeňská mluva plně zmapována a prozkoumána. Cílem této bakalářské práce je tedy jistit, jaké lexikální prostředky, které lze klasifikovat jako vězeňský sociolekt, používají vězni ve Věznici Stráž pod Ralskem, a tak přispět lingvistickým vzhledem do lexika vězňů v jedné z věznic v České republice.

Práce se zaměřuje na analýzu získaného materiálu, a to z hlediska sémantického, slovnědruhového a slovtvorného. Analýza lexikálních prostředků a tvorba slovníku ze získaného materiálu poskytne cenný vzhled do fungování vězeňských komunit a do dynamiky vzorců chování, které jazyk v těchto prostředích utváří. Tato bakalářská práce tedy přispívá nejen k lingvistickému poznání, ale i k pochopení sociálních a kulturních aspektů, které jsou neodmyslitelnou součástí života ve vězení.

1 Metodologie

Bakalářská práce je složena ze dvou hlavních částí – teoretické a praktické. V teoretické části za pomoci odborné literatury představujeme stratifikaci českého jazyka, přičemž se detailněji zaměřujeme na pojem sociolekt, jeho pojetí a jeho jazykové i nejazykové aspekty. Jelikož se praktická část zabývá analýzou lexikálních výrazů z vězeňského sociolektu z Věznice Stráž pod Ralskem, uvádíme v teoretické části i způsoby tvoření sociolektových výrazů. V závěru teoretické části se věnujeme charakterizaci Věznice Stráž pod Ralskem, vězeňského prostředí a jazykového prostředí vězňů a přibližujeme dosavadní výzkumy a publikace z oblasti vězeňského sociolektu.

Jak již bylo zmíněno, hlavní, praktická část práce se zabývá sběrem a analýzou lexémů pocházejících z vězeňského sociolektu. Pro sběr dat jsme jako hlavní metodu zvolili dotazníkové šetření, jako podpůrnou metodu rozhovor.

Před vytvořením dotazníků byl proveden předvýzkum v podobě nestandardizovaných rozhovorů se dvěma pracovníky věznice a skupinou odsouzených, při kterých nám bylo představeno prostředí věznice, denní režim atp. pro získání základního přehledu fungování ve věznici a při kterých jsme konzultovali vhodné okruhy k dotazníkům a zjišťovali vhodné jazykové prostředky pro ně. Na základě zjištěného byl vytvořen dotazník pro jedince ve výkonu trestu. Jelikož se ale nelze plně spoléhat na vysokou návratnost dotazníků, byl jako podpůrné šetření utvořen i dotazník pro zaměstnance věznice. Oba dotazníky byly následně prokonzultovány se dvěma zaměstnanci věznice, kteří se nezúčastnili úvodních rozhovorů, pro ujištění se o relevantnosti zvolených okruhů a srozumitelnosti dotazníku.

Dotazník pro odsouzené má z důvodu pravidel věznice papírovou podobu, jelikož vězni nemají přístup k internetu a elektronickým zařízením potřebným k vyplnění dotazníku v online formě. Obsahuje úvod, ve kterém představujeme účel, laicky vysvětlujeme sociolekt (užíváme pojem slang, jelikož je běžněji používaný a více rozšířený v povědomí odsouzených) a uvádíme pokyny k vyplnění dotazníku s příkladem vyplnění. Samotný dotazník je utvořen z okruhů obsahujících sémantické vymezení pro lexémy a prostor utvořený linkami pro odpověď. K sémantickým oblastem, které se týkají obsahu každodenního života vězňů, vězeňské hierarchie, specifických činností atp., jsou v závorkách uvedeny návodné příklady významu možného sociolektismu pro snazší

imaginaci. V závěru dotazníku se ptáme na délku pobytu ve Věznici Stráž pod Ralskem kvůli možné korelaci délky pobytu ve věznici a množství uvedených výrazů, ačkoli jsme si vědomi nevhodné metody šetření pro daný jev. Otázka do dotazníku byla umístěna spíše jako doplňující. Z důvodu pomocných linek, které jsme zvolili pro lepší orientaci, má dotazník rozsah tří dvojstranných listů – délka může být pro odsouzené zarážející, avšak téma je pro ně známé a blízké, tudíž by nemusela být demotivující. K distribuci bylo do věznice poskytnuto 212 dotazníků (věznice má kapacitu 635 odsouzených), samotná organizace již nebyla v naší kompetenci. Pro analýzu jsme nazpět obdrželi 68 dotazníků, návratnost tedy byla 32%.

Dotazník pro zaměstnance má podobu online formuláře, který byl po domluvě s věznicí rozeslán na pracovní e-maily zaměstnanců. Dotazník pro zaměstnance je koncipován stejně jako dotazník pro odsouzené, psán je ovšem odbornějším jazykem, který byl u dotazníku pro odsouzené zjednodušen pro plné porozumění respondentů. Dotazník vyplnilo pouze 17 zaměstnanců. Důvodem pro nízkou účast může být fakt, že někteří zaměstnanci nepřicházejí s odsouzenými do jazykového styku, a nejsou si proto vědomi užívaného sociolektu.

Jako podpůrná metoda k hlavní metodě dotazníkové byl při výzkumu využit polostrukturovaný rozhovor vedený s odsouzenými. Z důvodu pravidel věznice zakazujících vnášení elektronických zařízení nebylo možno rozhovory nahrávat. Rozhovor byl veden se skupinou odsouzených z oddílu M (bezdrogový oddíl) a skupinou odsouzených pracujících v oblasti údržby. V průběhu rozhovorů jsme zaznamenávali jednotlivé výrazy spolu s jejich významem.

Pro výzkum předpokladu o značném podílu sociolektismů pocházejících z romštiny byla po analýze získaných dat provedena konzultace s mužem romského etnika, který byl dříve vězněm.

Na základě získaných dat byl utvořen slovník sociolektismů z Věznice Stráž pod Ralskem. Slovník nelze považovat za úplné zmapování sociolektu v daném prostředí, je ale poměrně rozsáhlou sondou.

1.1 Výzkumné předpoklady

Na základě obecných znalostí o sociolektech a rozhovorů s jedinci ve výkonu trestu jsme pro tuto bakalářskou práci utvořili čtyři výzkumné předpoklady, které budeme za pomoci praktické části této práce ověřovat.

1. Hlavním způsobem tvoření sociolektismů je zkracování a univerbizace, a to z důvodu jazykové ekonomie.
2. Druhým nejčastějším způsobem tvoření je sémantické tvoření.
3. Značná část sociolektismů má původ v romštině.
4. Mezi nasbíranými sociolektismy se vyskytují i slova s polysémiím významem (v rámci sociolektu).

2 Teoretická část

2.1 Český jazyk a jeho stratifikace

Český jazyk je svébytný národní jazyk, který zprostředkovává komunikaci mezi příslušníky českého národa. Představuje soubor integrovaných výrazových prostředků vymezený územně, rozlišený teritoriálně i funkčně a stratifikovaný sociálně.¹

Národní jazyk se jako dynamický a složitý systém neustále vyvíjí a přizpůsobuje potřebám svých uživatelů, přičemž k jeho sledování a zkoumání napomáhá jeho diferenciaci a stratifikaci. Výraz diferenciaci zastupuje členění horizontální, do kterého spadá rozlišení územní, regionální, a stratifikace označuje členění vertikální, které zahrnuje sféru sociální a funkční.² Jazyk bude tedy mít ze stratifikačního hlediska rozdílné prvky – např. v oblasti lexikální, fonetické či stylistické – při porovnání mluvy vězeňské a mluvy v hodinách českého jazyka ve školách, jelikož komunikační situace mají odlišné cíle, prostředí, účastníky komunikace atp. Mluvčí může tudíž v každé komunikační situaci vyhodnotit faktory ji ovlivňující. Na jejich základě může svou mluvu modifikovat. (Vězeň bude nejspíše komunikovat rozdílně se sociální pracovníci věznice a se spoluvězněm.)

Jazyk je tedy fenoménem, který se nevyvíjí odděleně od společnosti. Nevěnuje se mu proto pouze jazykověda, ale je propojen s dalšími společenskovědními obory, jako je např. sociologie, které uvádějí jazykové jevy do širšího kontextu.³

Český (národní) jazyk nemá pouze jednu podobu, ale zahrnuje všechny útvary a poloútvary, jimiž se projevuje – spisovný jazyk, obecnou češtinu, interdialekty, místní nářečí, slangy, argoty, profesní mluvu.⁴ Ty jsou vcelku autonomní, ale mohou se vzájemně prolínat. Jednotlivé formy národního jazyka jsou buď tvořeny úplnou jazykovou strukturou, nazývají

1 ČECHOVÁ, Marie. *Stylistika současné češtiny*. Praha: ISV, 1997. ISBN 80-85866-21-8.; s. 36

2 ČECHOVÁ, Marie, KRČMOVÁ, Marie a MINÁŘOVÁ, Eva. *Současná stylistika*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-961-4.; s. 59

3 ČECHOVÁ, Marie. *Stylistika současné češtiny*. Praha: ISV, 1997. ISBN 80-85866-21-8.; s. 36

4 ČECHOVÁ, Marie. *Čeština – řeč a jazyk*. 2., přeprac. vyd. Praha: ISV, 2000. Jazykověda (Institut sociálních vztahů). ISBN 80-85866-57-9.; s. 24

se strukturální útvary, nebo jsou charakterizovány specifickým lexikem bez vlastní struktury v jiných jazykových rovinách, tedy nestrukturální útvary, poloútvary neboli sociolekty.⁵

Základním, strukturálním útvarem národního jazyka je spisovná čeština, někdy nazývaná jako standard (standardní útvar). Tvoří oficiální, reprezentativní podobu našeho jazyka a řídí se kodifikací. Využívá se na úřadech, ve školách, je jazykem vědy⁶ a její stylově neutrální prostředky tvoří možnou základnu pro další formy. Krom prostředků neutrálních zahrnuje i prostředky knižní, využívané např. v uměleckých textech, a hovorové, kterými se vyznačuje mluvená spisovná čeština. V českých stylistických publikacích jsou přístupy ke sféře každodenní komunikace diferenciovány. Autoři se neshodují ve vymezení vrstvy hovorové češtiny, jelikož někteří upřednostňují její výlučnou vazbu s češtinou spisovnou, někteří nevyklučují užití prostředků nespisovných z důvodu nepřipravenosti a přirozenosti každodenních projevů.⁷

Mezi strukturální útvary neregulované, nespisovné sféry jazyka řadíme dialekty neboli nářečí představující regionálně vymezenou varietu jazyka a interdialekty neboli nadnářečí, která vznikají jako poslední stádium ve vývoji dialektů, jelikož spojují podobné prvky regionálně blízkých nářečí, díky čemuž mohou být používány ve větší zeměpisné oblasti. Dříve byla za nejrozšířenější interdialekt považována obecná čeština, vyvíjející se ze středočeského nářečí, která ovšem skrze svůj vývoj ztratila charakteristiky interdialektu a stala se tzv. druhým standardem s neostrou hranicí k hovorové češtině, jelikož její prvky pronikly např. do veřejných textů či krásné literatury.⁸

⁵ KRČMOVÁ, M., CHLOUPEK J. (2017): *NÁRODNÍ JAZYK*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*.

⁶ ČECHOVÁ, Marie. *Čeština – řeč a jazyk. 2.*, přeprac. vyd. Praha: ISV, 2000. Jazykověda (Institut sociálních vztahů). ISBN 80-85866-57-9.; s. 24

⁷ HOFFMANNOVÁ, Jana; HOMOLÁČ, Jiří; CHVALOVSKÁ, Eliška; JÍLKOVÁ, Lucie; KADERKA, Petr et al. *Stylistika mluvené a psané češtiny*. Lingvistika. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2566-1.; s. 22–23

⁸ ČECHOVÁ, Marie. *Stylistika současné češtiny*. Praha: ISV, 1997. ISBN 80-85866-21-8.; s. 42–43

Útvary nestrukturní, tedy takové, které nemají specifické hláskové a gramatické prostředky, ale utvářejí vlastní slovník, zahrnují profesní mluvu, slang a argot.⁹ Termínem zaštiťujícím různé druhy slangů, argotů a profesní mluvy se stal sociolekt.

2.2 Sociolekt

Nový encyklopedický slovník češtiny (2017) představuje nejnovější pojetí nestrukturních útvarů jazyka a uvádí pojem sociolekt jakožto hyperonymum pojmům slang, argot a profesní mluva. Dle autorů hesla Jaroslava Hubáčka a Marie Krčmové není dříve používaný pojem slang jako zaštiťující vhodný, jelikož vyžaduje distinktivní dovysvětlení (skupinový slang, profesionální slang atp.).

Sociolekt je tedy součástí nespisovné vrstvy speciálních pojmenování a je realizován v běžném – polooficiálním či neoficiálním – jazykovém styku jedinců, kteří jsou vázáni stejným pracovním prostředím či stejnou sférou zájmů, přičemž slouží ke specifickým potřebám jazykové komunikace či k vyjádření příslušnosti k zájmové sféře nebo prostředí. Mezi další užívané termíny patří např. sociální nářečí, společenské nářečí, vrstevné nářečí.¹⁰

Z důvodu novosti označení ovšem budeme dále vycházet z definic pojmu slang, které Jaroslav Hubáček ve svých dřívějších publikacích, např. *O českých slanzích*, vystavěl na stejných kritériích napomáhajících k naznačení dvojí podstaty daného fenoménu – slang profesionální (profesní mluva) a slang zájmový. Přísná diference mezi těmito dvěma podtypy není považována za praktickou, jelikož u některých oblastí neexistují pevné hranice a stanovené rozdíly mezi činnostmi vykonávanými při profesi a při zálibě (příkladem může být oblast myslivosti).

Jako další podtyp můžeme uvést již zmíněný argot, který označuje specifickou lexikální vrstvu jazyka pro neoficiální mluvenou komunikaci sociálních skupin angažujících se v oblasti společensky nežádoucí.¹¹ Dle Jaroslava Suka argot označuje skupinovou mluvu

⁹ ČECHOVÁ, Marie. *Čeština – řeč a jazyk*. 2., přeprac. vyd. Praha: ISV, 2000. Jazykověda (Institut sociálních vztahů). ISBN 80-85866-57-9.; s. 26

¹⁰ HUBÁČEK J., KRČMOVÁ M. (2017): *SOCIOLEKT*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*.

¹¹ Tamtéž.

záměrně utvořenou tak, aby jí nezasvěcený neporozuměl. Uvádí, že argot po delší dobu užívaný přirozeně přechází do vrstvy sociolektu, jelikož přestává preferovat funkci utajovací a začíná upřednostňovat funkci komunikativní, proto se dnes s argoty setkáme velice zřídka. Zdůrazňuje také, že dříve za argot považovaná mluva vězňů (či mluva podsvětí) dnes spadá spíše pod podtyp slangu, jelikož mnoho výrazů kriminálního slangu přebírá mluvená (i kodifikovaná) čeština a v moderní společnosti se neobjevuje tendence k separaci lidí spojených s kriminálním prostředím a ostatních obyvatel z důvodu poměrné běžnosti konfliktu se zákonem.¹² Alena Jaklová ovšem ve svém příspěvku v časopise *Slovo a slovesnost* poukazuje na nejasnosti ohledně vymezení a chápání argotu a uvádí, že by bylo vhodné, aby jeho nová definice byla stanovena po důkladném výzkumu distinktivních rysů.¹³

Pro tuto práci jsme při výzkumu vězeňské mluvy zvolili pojem sociolekt, jelikož jako zastřešující termín pojímá prvky argotu, slangu i profesní mluvy, které se mohou v daném prostředí objevit.

2.2.1 Význam sociolektu

Sociolekt můžeme považovat za doklad neustálé a aktuální diferenciaci lexikální vrstvy jazyka zejména v ústní komunikaci.¹⁴ Je tedy obsáhlou vrstvou národního jazyka, která přináší možnosti lingvistického zkoumání mluvy neustále se obměňující, obsahující široké spektrum jevů, od synonymních pojmenování přes hru se slovy až po tvorbu nových pojmenování obohacujících jazyk či společnost skrz vznik nových fenoménů. Ze sociologického hlediska mohou sociolekty nést výraznou funkci spojující společenství jimi mluvící. Čím lépe člověk sociolekt ovládá, tím více začleněný může do dané skupiny být. U skupin do nějaké míry uzavřených může mít sociolekt funkci vymežující, jelikož nezasvěcený jedinec zasvěcenému plně neporozumí.¹⁵

¹² SUK, Jaroslav, ed. *Několik slangových slovníků: současný český kriminální slang: slang chartistů: slang profesionálních řidičů: slang teplárenských zaměstnanců: vojenský slang*. Praha: Inverze, 1993. ISBN 80-900632-9-2.; s. 22

¹³ JAKLOVÁ, A. *Budeme argot nově definovat?* *Slovo a slovesnost*, 1999, roč. 60, s. 293–300

¹⁴ HUBÁČEK J., KRČMOVÁ M. (2017): *SOCIOLEKT*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*.

¹⁵ Tamtéž.

2.2.2 Aspekty sociolektu

Sociolektly lze vnitřně diferenciovat a klasifikovat dle jednotlivých aspektů, které se vydělují na základě faktorů podmiňujících sociolekt, tedy motivací. Aspekty můžeme dělit na jazykové a mimojazykové, přičemž fungují ve vzájemné součinnosti a komplexnosti.¹⁶

Při popisu budeme vycházet z publikace *O českých slanzích* od Jaroslava Hubáčka, tudíž pro tuto kapitolu zanecháme pojem slang jako původní označení pro sociolekt.

Jazykové aspekty slangu

2.2.2.1.1 Nespisovnost

Nespisovnost figuruje jako jeden ze základních jazykových rysů slangu. Míra této spisovnosti se však mlže lišit – některé slangové výrazy se pohybují na hraně spisovného jazyka, na opačném pólu pak stojí slova vyloženě nespisovná (názvy silně expresivní až vulgarismy). Slangové výrazy mají zpravidla své ekvivalenty ve spisovném jazyce, čímž vznikají synonymní řady, dvojčlenné i vícečlenné, na kterých lze výrazy dle kritéria spisovnosti diferenciovat. Za pomoci určení míry nespisovnosti můžeme u slangismů sledovat diferenciované stylistické hodnocení, které umožní snazší dělení na slangismy a profesionalismy či přechod některých slangových výrazů mezi termíny.¹⁷

2.2.2.1.2 Komunikační funkčnost

Komunikační funkčností se míní snaha realizovat a užívat pojmenování výstižná, stručná a v kontextu významově jednoznačná pro vyhovění aktuálním požadavkům vyjádření. Z daného důvodu se hojně uplatňuje univerbizace, a to jak primárně při tvoření nových slov, tak sekundárně při tvoření pomocí metafory či metonymie.

2.2.2.1.3 Systémovost

Slangové výrazy jako sémanticko-lexikální jednotky tvoří systém – na rovině obecně slangové i uvnitř slangů. Nejvýrazněji se systémovost projevuje skrze skutečnost, že se

¹⁶ HUBÁČEK, Jaroslav. *K aktuálnosti zkoumání sociolektů, zejména slangu*. In: KLIMEŠ, Lumír. *Sborník přednášek z 5. konference o slangu a argotu v Plzni 7.-9. února 1995*. 1. vyd. Plzeň: Západočeská univerzita, 1995. ISBN 80-7043-181-4.; s. 18–27

¹⁷ Tamtéž, s. 18–20

slangismy nominální povahy realizují v podobě jednoslovných názvů. Výrazy sdružené naopak můžeme považovat za spíše nesystémové.

Systémovost se uvnitř slangu můžeme nalézat v tom, že se slangově označují jevy téže třídy, téže významové kategorie, které mají v daném prostředí centrální význam, a to i v případě, že názvy spisovné plně vyhovují. V železničářském prostředí se kupříkladu považuje za úzus přidělovat lokomotivám přezdívky.

Systémovost lze v některých typech slangu pozorovat také v souvislosti s jazykovou hrou a expresivitou. To je patrné např. ve školním a studentském slangu, ve kterém vznikají emocionálně zabarvené a často humorné výrazy, jako jsou přezdívky učitelů nebo neformální názvy předmětů, plnící komunikační úlohu, kterou by spisovný jazyk v daném kontextu adekvátně zastat nemohl.

2.2.2.1.4 Pojmová diferenciacie

Jelikož spisovný výraz nemusí vždy odpovídat konkrétním pojmenovacím potřebám v určitém prostředí, objevuje se ve slanzích snaha o pojmovou diferenciaci. V některých případech je spisovný výraz příliš obecný, což vede k tvorbě specifických slangových pojmenování, které lépe odpovídají určité činnosti či situaci. Naopak může nastat situace, kdy spisovný jazyk rozlišuje pojmy až nadbytečně, což vede ke vzniku slangového výrazu s širším a mnohoznačnějším významem.

2.2.2.1.5 Stav odborného názvosloví

Mezi jazykové aspekty slangu také patří stav, propracovanost, přístupnost a stupeň praktického užívání odborného názvosloví. Každý slang má v tomto ohledu specifické podmínky, které jsou primárně určovány mimojazykovým kontextem (převážně historickými skutečnostmi).

Slangy spojené s „tradičními“ oblastmi, jejichž kořeny sahají až do období před vznik státní samostatnosti, často obsahují výrazy přejaté z němčiny – typickým příkladem je vojenský, železničářský či řemeslnický slang. Tyto přejaté pojmy měly původně význam pouze citově neutrální, přičemž expresivní příznak některé obsáhly až s tvorbou české terminologie v dané oblasti (*mašinkvér* – kulomet).

Naopak v novějších a „netradičních“ prostředích vznikala slangová pojmenování současně s rozvojem české odborné terminologie. Zajímavým jevem je také přejímání slangových výrazů do odborné terminologie, čímž slangismy postupně ztrácejí svůj nespisovný charakter a začleňují se do oficiální komunikace (*ještěrka* – vysokozdvížený vozík).

2.2.2.1.6 Vyjadřování expresivity

Stejně jako ve slovní zásobě strukturních útvarů národního jazyka se rámci slovní zásoby konkrétního slangu mohou vyskytovat neutrální, nociónální výrazy sloužící primárně k pojmenování i slova s různou mírou expresivity. Ty mohou odrážet citový postoj mluvčího k označované skutečnosti nebo nést prvek jazykové hravosti a humoru.

2.2.2.1.7 Popisnost a motivovanost

Příznačné je pro slangové výrazy přizpůsobení mluvené komunikaci již při samotném procesu jejich tvorby. Další charakteristickou vlastností slangových slov je jejich popisná povaha – na rozdíl od značkových slov je možné u slangových výrazů provést slovtvorný rozbor a určit jejich základové slovo.

Mimojazykové aspekty slangu

2.2.2.1.8 Stupeň uzavřenosti prostředí, jeho stáří, tradice a rychlost rozvoje

Míra uzavřenosti neboli „výjimečnosti“ daného prostředí ovlivňuje charakter slangové slovní zásoby. Rozlišujeme uzavřená prostředí, jako je například hornictví, která nejsou běžně přístupná širší veřejnosti a jejichž slangová terminologie zůstává relativně stabilní a neovlivněná vnějšími faktory. Naopak ve veřejnosti otevřenějších prostředích, např. ve studentských kruzích, mohou jazykové prvky snadněji podléhat vnějším vlivům a proměnám.

Tento faktor se odráží také v míře ustálenosti slangového lexika – uzavřenější prostředí si udržují stabilnější slovní zásobu, zatímco v otevřenějších komunitách slangové výrazy častěji vznikají, mění se nebo pronikají do běžného jazyka.

Dalším mimojazykovým aspektem je stáří, tradice a dynamika rozvoje daného prostředí. Některé tradiční oblasti, jako jsou určitá řemeslná odvětví, např. ledařství, postupně zanikají, což vede i k ústupu jejich specifických slangismů, které můžeme nyní nalézat převážně ve

starších literárních pramenech. Jiná prostředí se naopak rychle rozvíjejí a s tím se rozšiřuje i jejich jazykový repertoár. Příkladem může být zemědělství, které v minulém století prošlo intenzivní modernizací, což vedlo k potřebě vytvoření nových slangových výrazů odpovídajících novým technologiím a pracovním postupům.

2.2.2.1.9 Věkové a sociální složení příslušníků prostředí

Složení členů slangového prostředí hraje významnou roli v utváření a charakteru slangové slovní zásoby. Jedinci mohou být různého věku, rozdílných zájmů či s odlišnou úrovní vzdělání, což ovlivňuje jak vznik, tak i povahu slangových výrazů. Např. v komunitách tvořených převážně mladými lidmi, jako jsou studentské či sportovní kolektivy, je běžná tendence k expresivitě a jazykové hravosti. V těchto prostředích zároveň dochází k častější obměně členů, což přispívá k dynamice a proměnlivosti slangového lexika.

2.2.2.1.10 Psychické faktory

Při formování slangů značně působí i psychické faktory, jež se projevují dvojitým způsobem. Mluvčí je mohou využívat k vyjádření výjimečnosti provozované činnosti nebo k posílení své identity v rámci daného společenství či jako prostředek demonstrace příslušnosti ke skupině (příčemž jedinec může slangismy využívat jak v daném prostředí, tak mimo něj). Tento faktor přispívá k poměrné stabilitě slangového výraziva v daném prostředí.¹⁸

2.2.3 Způsoby tvoření

Sociolekty, přestože jsou nespisovné a nestrukturní, tvoří nedílnou součást českého jazyka, organicky se vyvíjejí v rámci širšího jazykového systému a podléhají stejným pojmenovávacím mechanismům jako jazyk spisovný. Problematikou tvorby a distribuce sociolektismů se ve své publikaci *Onomaziologické postupy ve slovní zásobě slangů* zabývá Jaroslav Hubáček. Jelikož je v publikaci užíváno označení slang, v této kapitole zachováme pojmosloví v souladu se zdrojem, ze kterého budeme vycházet.

Slangové výrazy tedy vznikají prostřednictvím transformačních a transpozičních procesů. Transformační procesy zahrnují tvorbu nových slov prostřednictvím odvozování (derivace),

¹⁸ HUBÁČEK, Jaroslav. *O českých slanzích*. Vydání druhé, doplněné a přepracované. Ostrava: Profil, 1981. s. 19–27

skládání (kompozice), zkracování (abreviace) a kalkování. Transpoziční procesy spočívají ve vytváření nových pojmenování na základě již existujících slov, a to sémantickým posunem, kdy dochází k metaforickým či metonymickým rozšířením významu, tvorbou víceslovných pojmenování (frazologismy) nebo přejímáním lexikálních jednotek z cizích jazyků. Na pomezí těchto dvou skupin onomaziologických postupů se nachází mechanické krácení a překrucování.

Postupy transformační

Transformační postupy představují klíčový mechanismus obohacování slovní zásoby, lze je označit za postupy nejčastější. Umožňují systematickou tvorbu nových lexikálních jednotek na základě existujících slovních základů, čímž přispívají k dynamice a variabilitě jazykového systému. Centrální postavení mají při tvoření nových slov podstatná jména, jelikož zastupují základní onomaziologickou kategorii (pojmenování substance) a nabízí se rozmanitý inventář formálních prostředků při jejich tvoření.¹⁹

2.2.3.1.1 Derivace

Pro oblast slangů je charakteristické, že se tvoření odvozováním realizuje pouze prostřednictvím přípon. Tvorba pomocí předpon je využívána velmi zřídka.

2.2.3.1.1.1 Podstatná jména

Slangová odvozená podstatná jména tvoří dvě kategorie – významová a slovtvorná – které se zčásti překrývají, zčásti jsou totožné či paralelní.

Významové kategorie zahrnují názvy osob, zvířat, prostředků, místní, dějové, výsledků děje a vlastností. Slovtvorné kategorie obsahují jména činitelská, konatelská, nositelů vlastností, přechýlená, prostředků, zdobnělá a zveličelá, místní, dějová, výsledků děje a vlastností.

Významové kategorie jsou založeny na tom, jaký význam má odvozené slovo ve vztahu k realitě, tedy jaký typ entity označuje (osobu, místo atd.). Toto třídění reflektuje sémantickou stránku slovtvorby a pomáhá systematicky popsat, jak jazyk prostřednictvím odvozování kategorizuje svět. Slovtvorné kategorie se zaměřují na formální hledisko

¹⁹ HUBÁČEK, Jaroslav. *Onomaziologické postupy ve slovní zásobě slangů*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971. s. 5–6

odvozování a na použití konkrétních slovo tvorných prostředků. Ukazují, jaké typy afixů a morfologických struktur se uplatňují při tvorbě nových slov a jaký slovo tvorný vztah existuje mezi základovým a odvozeným slovem.

Častými příponami při odvozování podstatných jmen v oblasti slangů jsou přípony: *-ák* (*ležák, pucák, bufeták, odběrák*), *-ář/-ář* (*harfář, kožář*), *-ák* (*kulisák*), *-ka* (*kolařka, očkařka, bugatka, marodka, bodovka*), *-čka* (*kopačka, makačka*), *-ní* (*faulování*), *-tí* (*exnutí*) *-ek, -ík, -ka/-ička, -an/-án, -ost, -ství*.

2.2.3.1.1.2 Slovesa

V porovnání s podstatnými jmény jsou slovesa ve slanzích zastoupena poměrně málo. Mohou se odvozovat pomocí přípon ze jmenných a slovesných základů domácích o cizích, např. *-ova-* (*tečovat*), *-i-* (*chatařit*), omezeně přípony *-a-*, *-nu-*, *-nou-*. Při odvozování u sloves můžeme použít i předpony, ačkoli ty ve slanzích většinou netvoří nové pojmenování, ale slouží k vyjádření slovesného vidu, k obměně významu základového slovesa ve smyslu příslovečného významu přidávaných předpon. Mezi předpony patří např. *na-* (*nabířovat se*), *o-* (*ofajřkovat*), *pod-*, *pro-*, *pře-*, *při-*, *roz-*, *s-*, *u-*.

2.2.3.1.1.3 Přídavná jména

Přídavná jména jsou stejně jako slovesa ve slanzích zastoupena méně. Vyskytují se většinou jako denominativa tvořená od slangových substantiv. Ty dělíme na přídavná jména posesivní tvořená pomocí přípon *-ký* (*dopravácký*), *-ský* (*silničářský*), jakostní s příponami *-ový* (*tutový*), *-ovitý*, *-ký* a relační s příponou *-ní* (*autodopravní*). V nižší míře jsou zastoupena deverbativa tvořená od slangových sloves, která dělíme na přídavná jména s významem dějovým tvořená konverzí z příčestí trpného (*zarestovaný*) a přídavná jména účelová tvořená ze slovesného kmene minulého příponou *-cí* (*rolovací*).

2.2.3.1.2 Kompozice

Skládání je i v oblasti slangů velmi důležitým, ale méně častým slovo tvorným postupem. Předlohou pro složeniny mohou být víceslovná vyjádření v podobě pojmenování sdruženého nebo v podobě spojení slov víceméně volného. Tím, že skládání umožňuje vytvořit jednoslovné označení pro původně víceslovný výraz, je pro tvorbu slangových výrazů žádoucí pro svou jazykovou ekonomičnost, kterou se mluvený jazyk vyznačuje. Kompozita

dělíme na vlastní a nevlastní (spřežky), přičemž složeniny vlastní nemůžeme rozdělit na dvě samostatná slova. Zvláštní typ složenin tvoří kompozita hybridní využívající mezinárodní slovní základ s motivací nejen univerbizační, ale i internacionalizační.

2.2.3.1.3 Abreviace

Zkracování patří mezi jeden z méně frekventovaných způsobů tvoření. Vzniklé výrazy se tvoří z několikáslovných sdružených pojmenování s motivací univerbizace. Ve slangových oblastech se využívá především pro schopnost zachovat odborné označení, ze kterého většinou vychází, a současně vyhovuje pojmenovávacím záměrům pro slang typickým: vyjadřovací jednoduchost, jazyková ekonomie a významová zřetelnost.

Abreviace umožňuje vznik iniciálových zkratk a zkratkových slov. Hlavní význam zkratk iniciálových spočívá spíše v praktickém využití v mluvené řeči než v samotném tvoření. Pokud mají hláskový sklad odpovídající ohebným slovům, jsou v jazyce užívány stejným způsobem. Nesklonné jsou pouze vokalizované iniciály, aby lépe zapadly do běžné řeči. Zkratková slova se ve slangu díky svému cíli napodobit běžná slova vyskytují častěji než iniciálové zkratky. Vznikají kombinací počátečních hláskových skupin slov z víceslovného pojmenování sdruženého nebo z uskupení hlásek, jejichž rozložení není vůči původnímu pojmenování rovnoměrné (výběr může být způsoben zvukovou výrazností).

2.2.3.1.4 Mechanické krácení

Mechanické tvoření společně s překrucováním se nachází na hranici mezi tvorbou nových slov a úpravou již existujících výrazů. Oba postupy se týkají především formy, jelikož původní význam pojmenování zůstává stejný nebo se jen mírně modifikuje.

Mechanické krácení je pro slangy typické, protože je motivováno snahou po kratším a zvukově zjednodušeném vyjádření. Vznikají tedy pojmenování vůči svým víceslabičným předlohám kratší a zvukově zjednodušená s tendencí k tvoření slabik otevřených.

2.2.3.1.5 Překrucování

Překrucování jako typický slovtvorný postup pro slangy umožňuje výchozí pojmenování bohatě přetvářet, dotvářet a upravovat a současně zachovat či modifikovat jeho význam. Mezi motivy překrucování můžeme zařadit snahu po zvukovém zvýraznění, snahu po odlišení od zvukové podoby spisovného výrazu, jazykovou hravost, snahu o dvojsmyslnost

atp. Slovtvorně rozlišit slangismy vzniklé překrucováním je ovšem poněkud obtížné. Můžeme je ale rozdělit do dvou skupin. První zahrnuje výrazy, které jsou zvukově podobné své předloze, ale zároveň získávají nový obsah, často za účelem dvojznačnosti s prvkem jazykového humoru nebo citového zabarvení. Druhá skupina pak zahrnuje slova zvukově upravená s cílem dosáhnout výraznějšího a neobvyklejšího vyjádření. Za pojmenování vzniklá překrucováním můžeme považovat i slova z cizích základů, která jsou nesprávně vyslovovaná (*dištanc*). Mnohdy ovšem mají za svou motivaci vyjádření exprese.

2.2.3.1.6 Univerbizace

Univerbizace označuje postup, při kterém se víceslovné pojmenování transformuje v jednoslovné. Považujeme ji za projev jazykové ekonomie. Nejčastěji probíhá u syntagmatu adjektivní / substantivní člen určující a určované substantivum. Univerbizáty mohou být tvořeny různým způsobem. Mezi univerbizační postupy patří přechod spojení v kompozitum (*novověk*), přechod ve zkratkové slovo (*Ódééska*), eliptické zjednodušení spojení na jeden jeho člen (*střední – střední škola*), (re)sufixace určujícího adjektiva (*obchodák – obchodní dům*) a desufixální konverze určujícího adjektiva (*satelit – satelitní městečko*). Univerbizovaná pojmenování mnohdy pronikají do spisovné vrstvy jazyka, přičemž se mohou stát neutrálnějšími než původní spojení.²⁰

Postupy transpoziční

Transpoziční postupy využívají k utvoření nových pojmenování tzv. sémantické tvoření neboli přenesení významu s použitím již existujících výrazů. Postupy zahrnují sémantické tvoření pomocí metaforizace a metonymizace, tvoření názvů víceslovných a přejímání z cizích jazyků. Sémantické tvoření na rozdíl od přejímání využívá domácí či zdomácnělé výrazy ze slovní zásoby národního jazyka a zmnožuje jejich význam.

2.2.3.1.7 Metaforické přenášení

Metaforizace je velice frekventovaným onomaziologickým postupem při tvorbě nových slangismů. Je tomu tak z důvodu motivace označit nové pojmy, které jsou z pohledu mluvčího podobné s jiným pojmem již existujícím ve spisovném jazyce, obecné češtině, s již

²⁰ HLADKÁ, Zdeňka (2017). *UNIVERBIZACE*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny

označeným a vyjádřit možnou expresivitu s pojmem spojenou. U metaforizace lze sledovat posun ve věcném významu i v hodnotách expresivních. Věcně mohou pojmy souviset celkovým vzhledem, určitým výrazným znakem, barvou, velikostí, tvarem, vlastností atp.

2.2.3.1.8 Metonymické přenášení

Metonymizace je oproti metaforizaci méně častým postupem sémantického tvoření. Motivací (onomaziologickým příznakem) pro její vznik je představa vnitřní souvislosti nebo vnitřní spojitosti fenoménů. Při tvorbě je využíváno pojmenování již existujících z národního jazyka a jeho spisovné i obecné vrstvy i cizích. Oproti metaforickým názvům nenesou metonymická pojmenování potřebu vyjádření expresivity (ta je utvořena povětšinou pouze z kontextového využití), naopak ukazují tendenci k vyjádření se stručně (jednoslovně) a zřetelně, přičemž mohou metonymizované výrazy získat i obecnější význam než pojmenování výchozí (*sádra* neboli sochařská práce provedená v sádře).

2.2.3.1.9 Tvoření víceslovných pojmenování

Východiskem při tvorbě daných pojmenování jsou názvy, které ve víceslovném pojmenování dávají nový, specifikovaný význam. Do této kategorie můžeme zahrnout tvoření pojmenování sdružených (sousloví) a tvoření spojení frazeologických.

Sousloví se v oblasti slangů objevují poměrně málo, jelikož je mluvený jazyk pocíťuje jako nevýhodná z důvodu jazykové ekonomie. Pokud slangové sousloví nepřejde do sféry odborných pojmenování, projeví se nejspíše tendence univerbizace. Pokud se sdružené pojmenování utvoří a zachová, je tomu tak z důvodu věcného – motivace potřebou vyjádřit souslovím expresivitu není běžná.

I frazeologická spojení jsou ve slanzích méně zastoupená. Vychází z potřeby pojmenování věcného a vyjadřují výstižně a jednoznačně specifickou činnost, proto je pravidlem, že obsahují sloveso ve funkci řídicího členu. Spojení tvoří slova, ze kterých alespoň jedno ztrácí svůj původní význam či nabývá nového, mnohdy přeneseného významu.

2.2.3.1.10 Přejímání

Přejímáním se netvoří slova nová, jde pouze o adaptaci názvu z cizího jazyka do prostředí daného národního jazyka, opět se tedy využívají již existující pojmenování. Důvodem pro daný postup může být v oblasti slangu především chybějící nebo ne včas

propracovaná/dostatečná terminologie v jazyce, snaha pro zachování specifických pojmů v určitém prostředí či národě, snaha po odlišnosti pojmenování, pokud je domácí název utvořen souslovím nebo je méně výrazný nebo příliš dlouhý, mezinárodní styky, snaha o expresivitu atp. Přejímané výrazy se jazyku přizpůsobují v oblasti zvukové a morfologické (slovnědruhové a flexivní), což potvrzuje, že přejímání není pouze akt zcela pasivního charakteru. Ve sféře slangu je přejímání omezeně produktivní.²¹

2.3 Věznice Stráž pod Ralskem

Věznice Stráž pod Ralskem se nachází ve stejnojmenném městě Stráž pod Ralskem a je jednou ze tří věznic v Libereckém kraji. Funguje již od roku 1973 a představuje jedno z významných zařízení Vězeňské služby České republiky. Její vznik byl spojen s přestavbou původních ubytovacích objektů pro pracovníky uranových dolů na specializované zařízení určené k výkonu trestu odnětí svobody. V současné době se jedná o věznici s ostrahou, ve které je zřízeno oddělení se středním stupněm zabezpečení a oddělení s vysokým stupněm zabezpečení. Mezi specializované oddíly patří oddíl pro výkon trestu jedinců s poruchou vývoje intelektu, oddíl pro výkon trestu odsouzených příslušníků bezpečnostních sborů, vojáků z povolání a strážníků obecní policie a oddíl se zesíleným stavebně technickým zabezpečením. Věznice je určena pro výkon trestu odsouzených mužů.

Stanovená ubytovací kapacita věznice je 635 míst (při 4 m² na osobu) a počet tabulkových míst personálu tvoří 296 míst.²² Aktuálně se ve věžici nachází 740 odsouzených a je v ní zaměstnáno 300 pracovníků.

Jedinci ve výkonu trestu jsou rozděleni do jednotlivých oddílů pojmenovaných převážně dle písmen abecedy (oddíl A, B, C atd.), přičemž oddíl M je označen za bezdrogový²³, nadále je

²¹ HUBÁČEK, Jaroslav. *O českých slanzích*. Vydání druhé, doplněné a přepracované. Ostrava: Profil, 1981.

²² *Základní informace*. Online. Vězeňská služba České republiky. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-straz-pod-ralskem/sekce/zakladni-informace>. [cit. 2025-03-21].

²³ Oddíl bezdrogové zóny je určen pro odsouzené, kteří nikdy neužívali drogy, úspěšně prošli léčbou závislosti nebo jsou dostatečně motivováni k dobrovolné abstinenci. Prostory bezdrogové zóny jsou odděleny od ostatních ubytovacích prostor a nabízejí nadstandardní vybavení.

utvořen oddíl výstupní a nástupní pro přechodové fáze a přípravu jedinců na změnu životního chodu.

Věznice Stráž pod Ralskem není pouze zařízení represivní, ale plní i resocializační funkci, přičemž klade důraz na zaměstnanost odsouzených, jejich vzdělávání a možnosti volnočasového vyžití. V rámci pracovních aktivit jsou vězni zapojováni do výrobních činností a veřejně prospěšných projektů, čímž se podporuje jejich budoucí integrace do společnosti. Kromě toho se věznice věnuje i specifickým programům zaměřeným na prevenci recidivy a zvyšování kompetencí odsouzených v oblasti resocializační i pracovní.

Mezi hlavní priority věznice patří zaměstnávání odsouzených, a to přímo ve věznici nebo u externích zaměstnavatelů na pracovištích mimo věznici, např. v pekárnách, jako pomoc při recyklaci elektrospotřebičů, ve výrobě rakví, v automobilovém průmyslu. Uvnitř věznice mohou být zaměstnání jako zámečníci, truhláři, instalatéri, elektrikáři, malíři nebo zedníci. Odsouzeným je rovněž umožněno pracovat v kuchyni a ve skladu. Zajišťují také úklid v administrativních budovách věznice a v nedaleké Akademii Vězeňské služby.²⁴ V rámci Programů zacházení (komplexní dokument zpracovaný zaměstnanci věznice – převážně speciálním pedagogem a psychologem²⁵)²⁶ jsou organizovány různé vzdělávací kurzy, volnočasové aktivity a speciální výchovné programy, které jsou důležitou součástí procesu reintegrace a přispívají k ochraně společnosti před opakovanou trestnou činností. Ve věznici funguje Školské vzdělávací středisko, ve kterém může odsouzený získat výuční list v oboru obráběč kovů. Nabyté vzdělání a dovednosti by měly vězňům po propuštění usnadnit návrat

²⁴ *Vězeňská služba České Republiky*. Věznice Stráž pod Ralskem. In: YouTube [online]. 23.10.2024. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=rnRsew_rDHk.

²⁵ Program zacházení se zaměřuje na práci s identifikovanými riziky tak, aby došlo k maximálnímu možnému snížení recidivy a k rozvoji kompetencí odsouzeného potřebných pro zařazení se do běžného života.

²⁶ *Program zacházení*. Online. Vězeňská služba České republiky. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/vazebni-veznice-olomouc/sekce/program-zachazeni>. [cit. 2025-04-11].

do společnosti a zvýšit jejich šance na uplatnění na trhu práce.²⁷ Zaměstnaných je nyní 61 % vězňů.

2.3.1 Charakteristika prostředí

Podmínky výkonu trestu ve Věznici Stráž pod Ralskem jsou nastaveny v souladu s platnou legislativou a vnitřními předpisy vězeňské služby. Vězeňské prostředí ovšem představuje specifický a uzavřený sociální systém, jehož dynamika a struktura jsou podmíněny jak právními normami, tak i psychologickými, sociálními a kulturními faktory. Pro pochopení tohoto prostředí je proto důležité zohlednit jeho materiální a organizační aspekty i vliv na jednotlivce, kteří v něm žijí.

Každý vězeň se po nástupu do penitenciárního prostředí postupně přizpůsobuje specifickým podmínkám a pravidlům. Proces prizonizace, tedy přivykání a internalizace vězeňského prostředí, není okamžitým jevem, ale dlouhodobým procesem, který může ovlivnit psychiku, sociální vztahy i postoj jedince k autoritám a společnosti jako celku. Pojem prizonizace zavedl Donald Clemmer, který upozornil na jev ukazující, že jedinci, kteří se dostanou do vězení, jsou tímto prostředím asimilováni, a přijímají tak specifickou vězeňskou subkulturu. Pod univerzální faktory prizonizace spadá především akceptace podřízené role, internalizace nových návyků týkajících se každodenních činností a přijetí vězeňské mluvy.²⁸

Jedním z klíčových prvků vězeňského prostředí je pevná hierarchie a silná dominance. Každý vězeň si v rámci věznice hledá svou pozici, což může zahrnovat různé formy moci a vlivu mezi vězni. Tato hierarchie se často projevuje nejen mezi samotnými vězni, ale i mezi vězni a dozorcí.²⁹ Vězni se přizpůsobují podmínkám, které jsou důsledkem této

²⁷ *Základní informace*. Online. Vězeňská služba České republiky. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-straz-pod-ralskem/sekce/zakladni-informace>. [cit. 2025-03-21].

²⁸ MERTL, Jiří. „Musíte makat a poslouchat, no“: Vězení, potlačování autonomie a responsabilizace u vězněných a propuštěných osob v ČR. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 2020, roč. 56, č. 4, ISSN 0038-0288.; s. 525. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/27060303>.

²⁹ CLEMMER, Donald. *Leadership Phenomena in a Prison Community*. Online. *Journal of criminal law and criminology (1931)*. 1938, roč. 28, č. 6, ISSN 0885-2731.; s. 862. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/1136755>. [cit. 2025-03-21]

hierarchie, a to v oblasti vzorců chování i v sociálních interakcích, což může mít značný vliv i na jejich mluvu.

Vězeňské prostředí je také místem s vysokou mírou fyzické i psychické kontroly. Vězni jsou pod neustálým dohledem dozorců a musí se řídit pravidly, která jsou stanovena institucí, což může vést k pocitu dehumanizace a ztrátě osobní svobody. Tento aspekt vězeňského života může mít za následek negativní psychické účinky, jako jsou stres, úzkost, frustrace a v některých případech i rozvoj psychických poruch.³⁰ Vězni, kteří tráví dlouhou dobu ve vězení, mohou pociťovat ztrátu sociálních dovedností, což komplikuje jejich návrat do běžného života po propuštění.

2.4 Vězeňský sociolekt

Vězeňský sociolekt představuje specifickou jazykovou varietu užívanou v prostředí věznic, která slouží jako prostředek komunikace mezi odsouzenými a odráží jejich sociální realitu a kulturní prostředí. Vězeňský sociolekt není statický, vyvíjí se v závislosti na změnách ve společnosti, legislativě a samotném vězeňském systému (např. po pádu totalitního režimu v České republice došlo k nárůstu trestné činnosti spojené s organizovaným zločinem a hospodářskou kriminalitou, což se odrazilo i v lexiku užívaném ve věznicích).³¹

Za základ považujeme mluvenou češtinu – sociolekt je užíván na pozadí mluvené češtiny, přirozeně prostupuje všechna nářečí češtiny. Některé jeho výrazy pronikají mimo prostředí vězení do dalších mluv či do všeobecné mluvené češtiny.³² Jelikož vězeňský sociolekt pravidelně přichází do kontaktu s mluvou pracovníků věznice, primárně dozorců, vychovatelů a vedoucích na pracovních odděleních, lze tvrdit, že se tyto sociolekty mohou

³⁰ VÁGNEROVÁ, Marie a Technická univerzita v Liberci. *Psychopatologie pro pracovníky policie a vězeňské služby*. Liberec: Technická univerzita, 2003. sv. 1, ISBN 80-7083-702-0.; s. 20–21. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:66f6f370-bd5b-11e2-8c63-5ef3fc9ae867>.

³¹ RADKOVÁ, Lucie. *Jak se mluví za zdmi českých věznic*. Vyd. 1. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2012. ISBN 978-80-7464-109-1.; s. 7

³² SUK, Jaroslav, ed. *Několik slangových slovníků: současný český kriminální slang: slang chartistů: slang profesionálních řidičů: slang teplárenských zaměstnanců: vojenský slang*. Praha: Inverze. ISBN 80-900632-9-2.; s. 18

navzájem částečně prolínat a ovlivňovat. Vězeňský sociolekt tedy může přejímat lexikum z profesní mluvy pracovníků věznice a naopak.

Čeština kodifikovaná ani jiná mluvená čeština nemůže vždy vězeňskou mluvu zastoupit, jelikož výrazy, které se dotýkají daného prostředí, jsou pro ni okrajové nebo nepotřebné z důvodu absence daného fenoménu. Pokud se v ní výrazy vyskytují, mnohdy jsou příliš dlouhé, což nevyhovuje jazykové ekonomii mluveného vyjadřování.

Pro vězeňskou mluvu a kriminální sociolekty obecně je typická tvorba synonymních řad s mírnými nuancemi v konkrétním významu z důvodu snahy o rozlišení všech mírně odlišných skutečností či z důvodu zpestření jazyka.³³ Typické je i přejímání z cizích jazyků, přičemž dříve převládaly výpůjčky z němčiny, dlouhou tradici mají i výpůjčky z romštiny, které přetrvávají dodnes.³⁴

Vězeňský sociolekt není pouze nástrojem běžné komunikace, ale plní i několik dalších důležitých funkcí. Používání specifických jazykových prostředků vytváří pocit sounáležitosti mezi vězni a zároveň vymezuje hranice mezi „nimi“ (odsouzenými) a „námi“ (vězeňskými pracovníky, justičním systémem, svobodnými občany). Vězeňský sociolekt tak slouží jako prostředek solidarity i loajality mezi jednotlivými členy této subkultury a reflektuje postoje vězňů vůči vnějšímu světu. V oblasti nežádoucích činností ve věznici může specifická mluva nést funkci utajovací pro neporozumění a těžší dešifraci vězeňskou službou.

2.4.1 Výzkumy a publikace

Vězeňská mluva je v českém jazykovědném výzkumu dlouhodobým tématem, které prošlo různými fázemi a odráží jak vývoj jazyka, tak proměny sociálních a kulturních podmínek ve společnosti. Významným počinem v oblasti zkoumání vězeňské mluvy byl *Slovník české hantýrky* z roku 1914 od Františka Bredlera, který se zaměřil na zmapování tajného jazyka zločinců. Za zakladatele moderního českého výzkumu argotu a slangu je považován

³³ SUK, Jaroslav, ed. *Několik slangových slovníků: současný český kriminální slang: slang chartistů: slang profesionálních řidičů: slang teplárenských zaměstnanců: vojenský slang*. Praha: Inverze. ISBN 80-900632-9-2.; s. 22

³⁴ Tamtéž, s. 28

František Oberpfalcer, jehož stěžejní studie *Argot a slangy* (1934) zahrnovala nejen historické analýzy, ale i terénní výzkum českých vězeňských zařízení. Navázal tak na sběr jazykového materiálu iniciovaný ministerstvem spravedlnosti ve 20. letech 20. století, čímž přispěl k systematizaci studia vězeňského sociolektu. V roce 1979 vyšla samizdatová verze práce Jaroslava Suka *Současný český kriminální slang a světský argot*, která se stala klíčovou studií tohoto období. V roce 1993 byla oficiálně publikována pod názvem *Několik slangových slovníků* a představuje významný přínos k dokumentaci a analýze vězeňské mluvy. Suk ve své práci nevnímal tento jazyk jako čistý argot, ale jako kriminální slang, který vyjadřuje jazykovou realitu lidí v konfliktu se zákonem. Po roce 1989, kdy došlo k politickým a společenským změnám, nastal nový impuls pro výzkum vězeňské mluvy, který se dostal i do širšího akademického diskurzu. Klíčovým dílem tohoto období je monografie *Jak mluví čeští vězni: Místo a úloha vězeňského argotu* (2002) autorů Jaroslava Hály a Petry Soudkové, která se zaměřuje na vězeňskou mluvu v psychosociálních souvislostech a přináší téměř 1 000 termínů získaných přímým terénním sběrem. Publikace reflektuje nejen specifika lexikálního složení, ale i funkci vězeňského slangu ve vytváření identity vězeňské subkultury.³⁵ Mezi nejvýznamnější publikace posledních let patří studie Lucie Radkové *Jak se mluví za zdmi českých věznic* z roku 2012, která poskytuje ucelený pohled na specifika vězeňského slangu ve vězeňských zařízeních, včetně jejich charakteristiky. Vězeňský jazyk je analyzován z hlediska slovní zásoby i v kontextu jeho funkčního užití mezi vězni a jeho role při utváření sociální identity odsouzených.

Zkoumání vězeňského sociolektu je komplikováno omezeným přístupem do vězeňského prostředí a uzavřeností této komunity. Jeho výzkum je ovšem důležitý pro pochopení jazykových procesů a sociálních struktur uvnitř vězeňských komunit, kde jazyk slouží jako nástroj identity a komunikace. Tento výzkum může přispět k lepší orientaci v mezilidských vztazích v uzavřených prostředích a podpořit efektivní práci s vězni v rámci rehabilitačního procesu.

³⁵ RADKOVÁ, Lucie. *Jak se mluví za zdmi českých věznic*. Vyd. 1. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2012. ISBN 978-80-7464-109-1.; s. 25–30

3 Praktická část

V praktické části bakalářské práce se věnujeme sémantické, slovnědruhové a slovtvorné analýze získaných výrazů.

Pro sběr dat byl jako primární metoda, jak bylo zmíněno v kapitole *Metodika práce*, využit dotazník, který se zaměřoval na lexikum z jednotlivých oblastí ze života odsouzených ve Věznici Stráž pod Ralskem. Na závěr dotazníku pro odsouzené jsme tázaným položili otázku, jak dlouho jsou ve výkonu trestu ve Věznici Stráž pod Ralskem, za účelem zjištění korelace mezi dobou strávenou v dané věznici a počtem uvedených výrazů v dotazníku. Korelace z výsledků ovšem nevyplývala, dané veličiny se objevovaly vůči sobě spíše náhodně, bez pravidla.

Frekventovanou odpovědí (10x) na lexikum v oblastech bylo spojení *stejně jako venku* (společně s nímž se ve třech případech objevila i výtka poukazující na lidský faktor *jsme jen lidi*), což může naznačovat krátkou dobu pobytu ve věznici, za níž si vězeň dostatečně neosvojil danou mluvu (paradoxně ovšem vězni s v poměru k ostatním dotazovaným krátkou dobou strávenou ve věznici uváděli průměrné množství výrazů³⁶), neochotu sdílet dané lexikum (můžeme si pouze domýšlet, zda za účelem utajení³⁷) nebo internalizaci vězeňského sociolektu. Při té vězni postupně ztrácejí schopnost odlišovat svou specifickou mluvu od běžného jazyka mimo vězení. Tento proces může být důsledkem dlouhodobého pobytu ve věznici nebo častých recidiv, které vedou ke stírání hranic mezi jazykem běžné populace a vězeňskou subkulturou.

Jako podpůrná metoda byl pro výzkum zvolen rozhovor s vězni a zaměstnanci věznice (vychovatelé, dozorci, vedoucí oddělení, sociální pracovníci, speciální pedagogové). Získaný materiál z rozhovorů je začleněn do analýzy lexika.

³⁶ Průměr počtu uvedených výrazů na dotazník činí 24 sociolektismů.

³⁷ V pěti případech vězni uvedli, že sociolekt vězňů nelze zkoumat z pozice svobodného občana a že je pro jeho pochopení nutné ve vězení strávit určitý čas jako vězeň. Zajímavá odpověď v jednom z dotazníků zněla: *Nechte se nechat zavřít, holky ze Světlý vám to vysvětlej.* (Míněno Věznice Světlá nad Sázavou, věznice pro ženy.)

3.1 Sémantické kritérium

Sémantická analýza vězeňského sociolektu se zaměřuje na významy slov a jejich fungování v komunikačním kontextu vězeňského prostředí. Specifická slovní zásoba odráží každodenní realitu vězňů, jejich vztahy, hierarchii i zkušenosti s výkonem trestu. Často se objevují výrazy související s organizací života ve věznici, vztahem k dozorcům a spoluvězňům či nechtěnými činnostmi vězeňské subkultury.

Pro výzkum vězeňského sociolektu jsme do dotazníku zvolili na základě předvýzkumu vytvořené tematické kategorie týkající se odsouzených. Kategoriemi jsou:

- Výrazy či slovní spojení označující vězení
- Výrazy či slovní spojení označující ostatní vězně/spoluvězně
- Výrazy či slovní spojení označující postavení ve vnitřním uspořádání skupiny vězňů
- Výrazy či slovní spojení označující pracovníky věznice
- Výrazy či slovní spojení označující jedince mimo věznici
- Výrazy či slovní spojení z oblasti denních činností a osobních předmětů
- Výrazy či slovní spojení z oblasti oblečení
- Výrazy či slovní spojení z oblasti pracovní činnosti
- Výrazy či slovní spojení označující pozdravy
- Výrazy či slovní spojení ve významu hanlivém
- Výrazy či slovní spojení označující nelegální látky
- Výrazy či slovní spojení označující prostory věznice
- Výrazy či slovní spojení označující typy trestů
- Výrazy či slovní spojení označující dokumenty/formuláře
- Výrazy či slovní spojení z oblasti specifických činností mezi vězni
- Jiné

Nejvíce lexémů bylo získáno v sémantické oblasti názvů vězňů, nejméně – při vynechání oblasti *Jiné* – v oblasti názvů jedinců mimo věznici, z čehož můžeme vyvodit, že velice podstatným aspektem pro život vězňů je vzájemné konkrétní rozlišení názvy adaptovanými na podstatné fenomény v daném uzavřeném prostředí, přičemž rozlišování jedinců mimo oblast vězení není příliš podstatným faktorem. Ti totiž nezapadají do daného prostředí, tudíž

pro ně vězeňská mluva nepotřebuje konkrétní názvy. Svobodné jedince lze kategorizovat do skupiny „oni“ bez bližšího specifikování či označit sarkastickým názvem s cílem degradace.

U jednotlivých sémantických oblastí uvádíme pouze příklady z nasbíraného materiálu, konkrétní charakteristika je uvedena u každého slovníkového hesla zvlášť.

3.1.1 Názvy osob

Sémantická skupina názvů osob je velice široká a ve vězeňském sociolektu, podobně jako v běžné mluvě, hojně užívaná. Zahrnuje názvy označující vězně, které reflektují jak jejich status, tak specifické charakteristiky. Některé výrazy se používají univerzálně pro všechny vězně (*mukl*), jiné označují určité typy vězňů dle věku (*baro*, *phuro*, *strejda*), etnické příslušnosti (*gádžo*, *goro*, *úkeson*, *vietnam*), doby strávené ve vězení (*přibyl*, *přibylec*, *výstupář*), počtu trestů (*galejník*, *prvolepenka*, *prvotrest*, *vícetrest*), typu trestu (*doživoťák*, *násilka*, *prcačkář*, *výjimečňák*), dle sympatií (*chábr*, *mrdka*, *pampeliška*), dle vzhledu (*cikno*, *džungalo*, *špína*), dle činností ve věznici (*konfident*, *komando*, *lykan*, *svatej*, *šmecař*).

V lexiku se odráží i hierarchické rozvrstvení vězeňské komunity. Některé pojmy reflektují respektovaná postavení (*barákovej*, *eso*, *kápěčko*, *kápo*, *král*, *legenda*, *zabiják*), jiné se vztahují k v hierarchii podřadným (*džíp*, *hospodyňka*, *konina*, *koště*, *taška*, *trubka*) či k marginalizovaným skupinám vězňů (*pampeliška*, *monka*).

Frekventované jsou i názvy označující pracovníky věznice, ať už jde o dozorce (*bengo*, *deveťák*, *dírař*, *muflon*, *paklič*, *šňůratej*), vychovatele (*boss*, *mamka*, *taťka*, *vychouš*), ostatní civilní zaměstnance (*komand'ák*, *mistr*, *socka*, *sociální*), nebo vedení zařízení (*pilot*). Mezi názvy osob spadají i názvy označující jedince mimo věznici (*civil*, *oni*, *ovce*, *pažitky*, *spojka*, *stará*).

Z rozhovorů s vězni vyplynulo, že dozorcí (i vychovatelé) jsou často nazýváni přezdívkami, které mají původ v hlavním rysu daného pracovníka (*Boxer*, *Liberečák*, *Ovečka*, *Pukavička*).

Mnoho z uvedených názvů nese silně expresivní či hanlivý význam.

3.1.2 Názvy věcí a činností

Mezi názvy věcí a činností jsme zařadili lexikum z oblastí týkajících se dokumentů a formulářů, oblečení, (osobních) předmětů a denních a pracovních činností.

Vězni přicházejí do styku s množstvím administrativních dokumentů, které jsou nezbytnou součástí vězeňského systému. Názvy označují dokumenty/formuláře obecně (*papíry, lejstra, píčoviny*), konkrétní dokumenty/formuláře (*kazeťák, kázeňák, plachta, sdělovačka, SPO, reso*) či doručenou poštu a její typ (*guta, nášup, úředka*).

Vězeňský oděv je standardizovaný a jeho označení v sociolektu často odráží vztah vězňů k uniformitě a nedostatku individuality. Názvy mohou označovat celý základní oděv vězně (*hadry, mundúr, sintr*), jeho části (*bagány, cukle, vaťák*), oblečení pro další aktivity (*banán, bráčo, civil, čerňáky, ručka*).

Každodenní (či téměř každodenní) aktivity ve věznici mají své specifické názvy, které reflektují rutinu vězeňského života. Nejvíce se mezi sociolektismy objevovaly názvy spojené se stravováním (*bagr, bašavel, bíbo, bufet, humus, chálka, chálovat, melalí, tablet, žrádlo*), denními povinnostmi a událostmi v životě vězně (*kolečko, pakárna, pézetko sčíták, šůrovák, šůrovat, rajónovat*), hygienou (*hajzl, chyndit, jít plavat, kýblovat se, lázně, mutrelit*), spánkem (*bidlo, čvachtání, dvoják, kabrio, sovel, rakev*), dobrovolnými aktivitami (*d'ohaň, kulatý, nohec, sportovky, šablíky, veget*), vzhledem cel a oddílů (*bonzák, vičindo*).

U některých odsouzených je součástí denního režimu také pracovní činnost, v níž sociolektismy mohou označovat práci samotnou (*hák, hokna, otročina, pakárna, rachota*), skupinu pracujících (*bóčka, komando*), pracovní pozice (*trvalka, distribuce*) či předměty k práci (*bendžo, mazlajda, šůrovák*).

3.1.3 Názvy místní

Vězni často používají alternativní názvy pro samotnou instituci vězení, které mohou být eufemistické, ironické nebo hanlivé (*alkatraz, bertena, díra, dovolená, konečná stanice, klokánek, krim, lapák, peklo, terezín, žumpa*). Mnoho z názvů se ovšem dostalo do běžné mluvy svobodných jedinců, tudíž u nich nemusíme pociťovat příznakovost sociolektu (*basa, chládek, katr, kriminál, loch*).

Mezi názvy místní dále řadíme názvy pro jednotlivé části věznice, jako jsou cely (*cimra*), oddíly (*díra, espéóčko, multna, pampeliškárna, toxička, trestňák, výstupko*), nejružnější místnosti (*bezdohledovka, filcárna, kukačka, kulturka, stříhárna*), budovy (*jednička*,

ponorka, pentagon, parník, špačkárna, závodka), dvory (*betony, buzerplac*) či okolí/součást budov (*boyard, piškoty, žiletky*).

3.1.4 Výrazy či slovní spojení označující pozdravy

Vězni mají vlastní způsoby pozdravů, které mohou mnohé vyjadřovat. Nalezneme mezi nimi názvy vyjadřující sounáležitost (*ahoj chábr*), respekt (*čest*), varování, urážku (*andre mindž*). Jelikož se ale vězni z různých oddílů nesetkávají často, může forma pozdravu propůjčit podobu i jinému účelovému sdělení (*mištes; nech mi; hoj, za kolik*). Mezi pozdravovými frázemi se velice často objevuje romština (*andre mindž, chas kár, so keres*) společně s nadávkami.

3.1.5 Názvy ve významu hanlivém

Hanlivé výrazy se objevují v rámci komunikace mezi vězni i ve vztahu k personálu či instituci samotné (*aby tě rakovina, buzík, kozomrd, mrdka, mrtvice, rakovina, spermohlt, šašmen, vysaj mi průjem, zkurvysyn*). Lexikum může odrážet hierarchii nebo vymezování skupin uvnitř věznice. Urážky a sprostá slova jsou ovšem dle vězňů v některých oddílech přirozenou součástí slovníků s možnou výplňkovou funkcí. I mezi nadávkami se aktivně využívá romština (*chas kár, chas mindž, kaj te meres, mindža, mešuge*). Nejtěžší forma urážky je dle vězňů urážka rodiny jedince.

3.1.6 Názvy nelegálních látek

Vězeňské prostředí zahrnuje také fenomén nelegálních látek, pro které existuje široká škála sociolektismů. Ty mohou označovat obecně nelegální látky či léky (*bonbóny, draba, fety, kolečka, klepky, křížák, mercedes*), jednotlivé typy či druhy drog/prášek. Nejfrekventovanější bylo označení pro pervitin (*bílý, granát, páрно, štípanec, vareso*), heroin (ejč, herák), marihuanu (*čár, gandža, hulení, tráva, zeli*) a léky jako Subotex (*esko, ochtongo, subáč*), Lyrica (*elko*), Rohypnol (*erko, roháč*) či Rivotril (*erko, riváč*).

3.1.7 Názvy trestů a osob, které trestné činy vykonávají

Různé formy trestů mají v rámci vězeňského sociolektu svá označení. Ta odkazují na délku trestu (*doživoťák, dožínky, měsíčky, nášup, paleta*), na jedince praktikující daný trestný čin (*autičkář, čorkař, mařenka, morda, prcačkář*), typ trestu (*elpaso, jít do šuplíku, násilka, výjimečák*).

3.1.8 Názvy specifických fenoménů

Tato kategorie zahrnuje pojmy vztahující se k unikátním aspektům vězeňského života, které jsou povětšinou nežádoucí. Názvy se mohou týkat hierarchie mezi vězni (*džípování, koňování, osedlat*), zakázaných činností (*koňování, zašít*) a zakázaných předmětů (*drak, koník, kuň, šíp, šipka*), intimních činností (*márovat*), nelegálních látek (*buchna, jízda, kvak, pichanec, ponorka, šlehanec, šoule, zásilka*), specifických činností (*ara, cinknout, filcunk, intimka, poděl*), specifických spojení (*jít na chcaní, mít matroš, skákat šipky do prdele, šprajce mezi vězni*).

3.1.9 Jiné

Tato oblast zahrnuje názvy, které se nehodily do žádné z předchozích kategorií. Názvy tvoří převážně slangismy označující části těla (většina v romštině) (*čůča, chynda, vasti*) či důležité události v životě ve vězení (*královský výstup, pépěčko, shromko*).

3.2 Slovnědruhové kritérium

Slovnědruhá analýza získaného jazykového materiálu ukazuje, že mezi nejčastěji zastoupené slovní druhy patří podstatná jména a slovesa. Tento výskyt odpovídá povaze zkoumaného lexika, jelikož převažují výrazy pojmenovávající substance a s nimi spojené děje. V získaném materiálu se objevují i adjektiva a v nejmenším poměru příslovce, zájmena a citoslovce.

U slovních druhů uvádíme pouze příklady z nasbíraného materiálu, konkrétní charakteristika je uvedena u každého slovníkového hesla zvlášť.

3.2.1 Podstatná jména

Největší podíl v nasbíraném materiálu tvoří podstatná jména, která představují přibližně 90 % z celkového počtu výrazů. Tato skupina zahrnuje především názvy osob – konatelské (*autičkář, moňák, severák, špiňák*) a činitelské (*bonzák, cáchař, prcačkář*) – názvy dějové (*čvachtání, koňování, kýblovačka, pichačka, sdělovačka*), místní (*buzerák, lapák, sčíták*), názvy předmětů (*bonzák, fáračky, křížák, mazlák, šurovák, vaťák*). Objevují se i jména nositelů vlastností, která jsou tvořena ze základů adjektivních (*doživoťák, kázeňák*), názvy zdrobnělé (*chládek, kamínek, klokánek, koník*) a substantiva s adjektivním skloňováním (*barákovéj, bílý, kulatý, sociální, stará, zelený*).

3.2.2 Slovesa

Druhou nejčetnější kategorií jsou slovesa. Ta tvoří přibližně 7 % analyzovaných pojmenování. Jejich užití se soustředí na popis specifických činností a situací souvisejících s vězeňským životem (*hákovat, chálovat, koňovat, šurovat, zkoňovat*). Významným rysem této skupiny je časté využívání metafor a přenesených významů (*zašít*), zejména u používaných frází, kterých jsou slovesa součástí (*jít do tepláků, jít z kopce, mít kolchoz*).

3.2.3 Přídavná jména

Méně zastoupenou, ale stále významnou kategorií tvoří přídavná jména, jejichž podíl činí přibližně 2 %. Tato slova mají převážně hodnotící charakter a slouží k vyjádření postojů a emocí v rámci vězeňské komunity. Adjektiva jsou v získaném materiálu součástí sdružených pojmenování (*konečná stanice, královský výstup, osobní asistent, ústavní triko*).

3.2.4 Jiné

Pouhé 1 % z analyzovaného materiálu tvoří další slovní druhy, konkrétně citoslovce v podobě pozdravů (*servus, těpic*), zájmena u názvů osob mimo věznic (*moje, oni*) a příslovce pro udání množství přejaté z romštiny (*čeporko – trochu*).

3.3 Struktura pojmenování

3.3.1 Jednoslovná pojmenování

Dominance jednoslovných výrazů nad víceslovnými konstrukcemi ve vězeňském sociolektu jasně odráží jeho tendenci k úspornosti, výstižnosti a stručnosti. Tento jazykový minimalismus reflektuje jazykovou ekonomii mluvených projevů – usnadňuje a zrychluje komunikaci mezi vězni. Převaha jednoslovných sociolektismů nominální povahy potvrzuje i aspekt systémovosti.

3.3.2 Víceslovná pojmenování

Víceslovná pojmenování ve vězeňském sociolektu představují spíše nesystémový prvek. Jedná se převážně o metaforizované frazeologismy týkající se kategorie názvů dějů a činností, kdy v centru stojí sloveso, a metaforizované frazeologismy tvořené substantivem a adjektivem.

Ze sémantického hlediska (uvádíme pouze příklady) tvoří výraznou skupinu spojení v podobě pozdravů (*andre mindž, sar džives, zdar more*) a nadávek (*aby tě rakovina, vysaj mi průjem*), které se vyznačují imperativem či optativní modalitou. Častá jsou spojení s ironickým významem (*jít plavat, královský výstup, osobní asistent, staryna domácí, strážce pořádku, žádanka o pohovor*) a spojení založená na sémantickém přenesení (*být v lese, být za plotem, jít do tepláku, jít z kopce, spadla klec*).

Mnohá z těchto pojmenování mají původ v romštině, což reflektuje přirozené jazykové prolínání v uzavřeném prostředí a může reflektovat etnické složení vězeňské populace v dané věznici.

Dle analýzy nesou víceslovná pojmenování silně expresivní charakter.

3.4 Kritérium tvorby

Ze slovtvorné analýzy získaného materiálu lze konstatovat, že mezi nejčastěji zastoupené způsoby tvorby patří derivace a metaforizace. Tento výskyt odpovídá povaze zkoumaného lexika, jelikož převažují výrazy tvořené s cílem jazykové ekonomie, jazykové hry či expresivity. V závorkách uvádíme pouze příklady, konkrétní charakteristika je uvedena u slovníkových hesel.

3.4.1 Derivace

Derivace je nejfrekventovanějším transformačním postupem při tvorbě získaných sociolektismů. Nejčastěji jsou lexémy tvořeny derivací sufixální, přičemž mezi nejpoužívanější sufixy patří sufix *-ák* (*berteňák, bonzák, doživoťák, mazlák, špiňák*), *-(č)ka* (*kýblovačka, mařenka, násilka*), *-ař/-ář* (*autičkář, čorkař, dírař, měsíčkář, šmecař*), *-ní* (*čvachtání, džípování, koňování* – deriváty od sloves), *-ko* (*pézetko, výstupko*).

3.4.2 Univerbizace

Poměrně zastoupenou skupinu tvoří univerbizované lexémy (*vejplatnice* – výplatní páska, *sdělovačka* – sdělení obvinění). Ve většině případů se univerbizace pojí s resuffixací adjektiva (*doživoťák* – doživotní trest, *kulturka* – kulturní místnost, *mařenka* – maření výkonu úředního rozhodnutí, *nárokáč* – nárokový balík). Univerbizaci nalezneme napříč sémantickými oblastmi a její užití potvrzuje aspekt jazykové ekonomie.

3.4.3 Abreviace

V získaném materiálu se abreviace projevuje především prostřednictvím zkratkových slov, která jsou velice frekventovaná, zvláště v prostředí zaměstnanců věznice, ze kterého oslova pronikají do mluvy vězňů (*bóčka, espéóčko, pépěčko*). Dále se zkratková slova užívají v oblasti návykových látek mnohdy pojmenovaných po začátečním písmenu (*emko, erko, esko, téčko*).

3.4.4 Mechanické krácení

Mechanické krácení patřilo u analyzovaných výrazů spíše k méně častému způsobu tvoření. Nová pojmenování představují kratší a zvukově zjednodušená pojmenování (*gambáč, krim, vychouš*) s občasnou tendencí k tvoření slabik otevřených (*kápo, matro, shromko*).

3.4.5 Překrucování

Překrucováním z analyzovaného materiálu vzniklo jen malé množství pojmenování, převážně slova zvukově upravená s cílem dosáhnout výraznějšího a neobvyklejšího vyjádření (*piko – pervitin, hálo – heroin, páрно – pervitin*).

3.4.6 Kompozice

Sociolektismy utvořené kompozicí tvoří pouze malou skupinu z analyzovaných slov. Patří mezi ně převážně nadávky (*zkurvysyn, kozomrd, spermohlt*) či pojmenování označující prostory věznice (*bezdohledovka, buzerplac*).

3.4.7 Metaforizace

Metaforizace je nejužívanějším transpozicičním postupem při tvorbě získaných slov. Nalezneme ji ve všech sémantických oblastech názvů vězení (*basa, peklo, žumpa*), vězeňské hierarchie (*král, pampeliška, taška*) či specifických činností vězňů (*koule, kůň, ponorka, šíp*). Metaforizace probíhá i u určitých frazémů (*jít do šuplíku, jít z kopce*).

3.4.8 Metonymizace

Méně zastoupeným transpozicičním způsobem tvoření je metonymizace, která se objevuje především v sémantické oblasti specifických činností vězňů (*kelímek, zásilka*) či prostorů věznice (*dvojka, jednička*).

3.4.9 Přejímání

Z nasbíraného materiálu se přejímáním tvoří vysoké procento sociolektismů. Převažují přejímky z romštiny, lexémy i ustálená spojení (*bertena, cikno, čávo, máro, sar džives, so keres*), dále se objevují slova přejatá z němčiny (*filcunk, katr, loch*), angličtiny (*callcentrum*), francouzštiny (*mundúr*). K přejímkám se ve většině případech pojí slovotvorný způsob derivace pro zařazení slova do českého paradigmatu.

3.5 Slovníková část

3.5.1 Uspořádání slovníku

Jednotlivé lexémy jsou řazeny abecedně, frazeologismy a víceslovná spojení vydělujeme jako samostatnou skupinu. Lemmata jsou zvýrazněna tučně. Jsou uvedena v reprezentativním tvaru – substantiva v nominativu singuláru a verba v infinitivu (romské slovesné výrazy jsou uvedeny tak, jak byly psány do dotazníků, z důvodu nejfrekventovanějšího užívání v dané podobě). Některá substantiva jsou uvedena v plurálu z důvodu výhradního užívání lexému v dané podobě. Adverbia, pronomina a interjekce uvádíme ve tvarech nejčastěji uváděných a přidáváme slovnědruhovou příslušnost.

Hesla jsou doplněna o gramatickou charakteristiku, způsob tvoření (u některých hesel je v závorce blíže rozveden), číselný odkaz odkazující na kapitolu se sémantickou skupinou (kapitola 3.1), do které výraz patří, a význam. U substantiv se v oblasti gramatiky jedná o koncovku genitivu a gramatický rod (u romských výrazů, které se neskloňují dle českých paradigmat, neuvádíme), u verb o vid (u romských slovesných výrazů neuvádíme). U frazeologismů a víceslovných pojmenování mluvnické údaje neuvádíme. Významy sociolektismů jsou vyvozeny z analýzy dotazníkového materiálu a analýzy provedených rozhovorů s vězni, zaměstnanci věznice a konzultantem romského etnika a jsou označeny kurzívou.

U některých hesel je v závorce uvedena informace, z jakého dalšího sociolektu byl výraz převzatý (např. vojenský slang, profesní mluva zaměstnanců věznice). Hesla jsou uváděna v nejfrekventovanější podobě výskytu či ve tvaru uvedeném při rozhovoru při dotazu na grafickou stránku výrazu.

Seznam použitých zkratk

subs. – substantivum

m. a. – maskulinum animatum

m. i. – maskulinum inanimatum

f. – femininum

n. – neutrum

pl. – substantivum užíváno primárně v množném čísle

pomn. – pomnožné substantivum

neskl. – nesklonný výraz

verb. – verbum

perf. – dokonavý vid

imperf. – nedokonavý vid

adj. – adjektivum

pron. – pronomen

adv. – adverbium

int. – interjekce

ZS – základové slovo

3.5.2 Alfabetický slovník sociolektismů

A

aktivity pl., metonymizace (označení koncepce/celku částí obsahu), 3.1.2.

Program zacházení

alkatraz -u, m. i., apelativizace, 3.1.3.

vězení

ara int., přejato z romštiny, 3.1.8.

pozor

autíčkář -e, m. a., derivace sufixální (ZS: autíčko), 3.1.7.

člověk odsouzený za krádež aut/a

B

bagančata subs. přejato z romštiny, 3.1.2.
vězeňské boty

bagány subs., přejato z romštiny, 3.1.2.
vězeňské boty

bagr -u, m. i., metaforizace (podobnost funkce a vzhledu), 3.1.2.
lžice

bachař -e, m. a., přejato z němčiny (die Wache), derivace, 3.1.1.
dozorce

bachna -y, m. a., překrucování (bachař), 3.1.1.
dozorce

bajusy subs., přejato z romštiny, 3.1.9.
vousy

bala subs., přejato z romštiny, 3.1.9.
vlasy

balevas -u, m. i., přejato z romštiny, 3.1.2.
sádlo

balíčenka -y, f., derivace sufixální (ZS: balíček), 3.1.2.
povolení k převzetí nárokového balíku (formulář pro žádost o dostání balíku)

banán -u, m. i., metaforizace (podobnost dle barvy), 3.1.2.
vězeňské pyžamo žluté barvy

báně -ě, f., metaforizace (podobnost uzavřenosti prostorů), 3.1.3.
vězení

barák -u, m. i., metonymizace (specifikace z obecného označení), 3.1.3.
ubytovna pro odsouzené

barákovéj subst., derivace sufixální (ZS: barák), 3.1.1.
odsouzený pomáhající vězeňskému personálu se zajišťováním potřebného na daném oddílu, neoficiální vůdce na oddílu, pravá ruka vychovatele

baro adj., přejato z romštiny, 3.1.1.
věkově starší vězeň

basa -y, f., jazyková hra, metaforizace (podobnost s nástrojem)³⁸, 3.1.3.
vězení

basman -a, m. a., kompozice přejímek (vlastní kompozice), 3.1.1.
vězeň

bašavel subs., přejato z romštiny, 3.1.2.
jídlo

bazén -u, m. i., metaforizace (podobnost funkce, ironie), 3.1.2.
sprcha

bengo -a, n., přejato z romštiny (čert), derivace (přejaté slovo: beng), metaforizace (podobnost rolí), 3.1.1.
dozorce

bendžo -a, n., metaforizace (tvarová podobnost), 3.1.2.
koště

bertena -y, f., přejato z romštiny, 3.1.3.
vězení

berteňák -a, m. a., derivace sufixální (ZS: bertena), 3.1.1.
vězeň

betony pl., metonymizace (označení prostoru materiálem), 3.1.3.
vycházkový prostor betonového povrchu

bezdohledovka -y, f., kompozice a derivace sufixální, 3.1.3.
návštěvní místnost bez přímého dohledu

bíbo -a, n., nejspíše přejímka z latiny, 3.1.2.
nádoba, primárně na pití

bidlo -a, n., metaforizace (podobnost ve výšce, umístění), 3.1.2.
horní postel palandy

bílý subst. (substantivizované adj.), metaforizace (vnější vzezření), 3.1.6.
pervitin

bóčka pl., zkratkové slovo, 3.1.2.
vězni určeni pro vnitřní práci bez odměny

bonbóny pl., metaforizace (podobnost vzhledu), 3.1.6.

³⁸ NOVOTNÝ, Michal. *Basa*. Online. Český rozhlas. 2004. Dostupné z: <https://strednicechy.rozhlas.cz/basa-7288601>. [cit. 2025-04-12].

léky

boss -e, m. a., metaforizace (označení pracovní pozice mocenskou pozicí), 3.1.1.
vychovatel

boyard -u, m. i., metaforizace (podobnost vzhledu), 3.1.3.
písečné pásmo kolem vnějších zdí budov ve věznici, část mezi plotem a prvními budovami

bonzák

udavač, donašeč, -a, m. a., derivace sufixální 3.1.1.

hláska, zařízení pro spojení s vězeňskou službou, -u, m. i., metaforizace (podobnost funkce), 3.1.2.

bráčo -a, n., nejspíše přejímka, 3.1.2.
vězeňská brašna

budar -u, m. i., přejato z romštiny, 3.1.2.
toaleta

bufet -u, m. i., metaforizace (podooba výdejové činnosti), 3.1.2.
okénko na dveřích cel pro podání jídla / dívání se

buchna -y, f., derivace a metaforizace (nejspíše podooba činností bouchání a vstřikování).
3.1.8.

injekční stříkačka (drogový sociolekt)

buzerák -u, m. i., derivace, 3.1.3.
nástupní prostor, vycházkový dvůr (vojenský sociolekt)

buzerplac -u, m. i., kompozice vlastí, 3.1.3.
vycházkový prostor

buzík -a, m. a., mechanické krácení (buzerant)
jedinec s homosexuální orientací, 3.1.1.
nadávka, metaforizace, 3.1.5.

C

cáchař -e, m. a., derivace, 3.1.1.
vězeň pomáhající v administrativě

callcentrum -a, n., přejato z angličtiny, 3.1.3.
telefonické pracovní oddělení

cikni přejato z romštiny, 3.1.8.
SIM karta do telefonu

cikno adj., přejato z romštiny, 3.1.9

malý

vězeň menšího vzrůstu, malý vězeň, univerbizace, 3.1.1.

cimra -y, f., přejato z němčiny, 3.1.3.

cela

cinknout perf., metaforizace (podobnost zvuku), 3.1.8.

když přijdou peníze na účet (Už to cinklo.)

cirde verb., přejato z romštiny, 3.1.9.

tahej

civil

civilista, -a, m. a, mechanické krácení, 3.1.1.

civilní oblečení, -u, m. i., univerbizace a resuffixace adjektiva, 3.1.2.

cizák -a, m. a., derivace, 3.1.1.

vězeň cizího původu

cukle -e, f., přejato ze slezských nářečí, 3.1.2.

pantofle

Č

čáje subs., přejato z romštiny, 3.1.1.

holka, dívka

čár -u, m. i., přejato z romštiny, 3.1.6.

marihuana

čávo subs., přejato z romštiny, 3.1.1.

dítě

čeporko adv., přejato z romštiny, 3.1.9.

trochu

čerňáky pomn., derivace, 3.1.2.

vězeňské montérky černé barvy

čest int., 3.1.4.

pozdrav

čmoud -a, m. a., metaforizace (podobnost barvy), 3.1.1.

vězeň romského původu, tmavší barvy pleti

čorkař -e, m. a., derivace (brněnský hantec), 3.1.7.

zloděj

čoro subs., přejato z romštiny, 3.1.1.

ubožák

čtvrťka -y, f., metonymizace (označení obsahu nosičem), 3.1.6.

droga rozpuštěná v kusu papíru

čůča pl., přejato z romštiny, 3.1.9.

prsa

čvachtání -í, n., metaforizace (podobnost pohybu, zvuku), 3.1.2.

spaní

D

daleká subs. (substantivizované adjektivum), univerbizace, překrucování, 3.1.9.

dálková eskorta vězňů

děda -y, m.a., metaforizace (vnější podobnost ve stáří), 3.1.1.

věkově starší vězeň

devet'ák -a, m. a., zkratkové slovo, 3.1.1.

velitel denní služby, denní velitel (vojenský slang)

dilina -y, f., přejato z romštiny, derivace (ZS: dilino), 3.1.5.

nadávká, hloupý člověk

díra -y, f., metaforizace (podobnost prostoru), 3.1.3.

oddělení pro výkon kázeňských trestů

dírař -e, m. a., derivace sufixální (ZS: díra), 3.1.1.

dozorci mající na starosti oddělení kázeňských trestů

distribuce -e, f., metonymizace (označení pracovní pozice místem), 3.1.2.

pracovní pozice v distribuci

dovolená subst., metaforizace (ironie, podobnost činností), 3.1.3.

vězení

dožínky dožínek, pomn., překrucování, 3.1.7.

doživotní trest

doživot'ák univerbizace a resuffixace adjektiva

vězeň s doživotním trestem odnětí svobody, -a, m. a., 3.1.1.

doživotní trest odnětí svobody, -a, m. i., 3.1.7.

draba subs., přejato z romštiny, 3.1.6.

léky

drak -a, m. i., metaforizace (podobnost v létání), 3.1.8.

speciální kuň (provázek se smotaným papírkem) používaný spíše horizontálně (pro výměnu nedovolených zásilek mezi vězni v rozdílných budovách) upravený tak, aby zachytával sílu větru (podobně jako padák)

dvoják -u, m. i., univerbizace a derivace, 3.1.3.

dvojlůžková cela

dvojka -y, f. metonymizace (přenesení na základě číselného označení místa), 3.1.3.

ubytovna č. 2

dža verb., přejato z romštiny, 3.1.9.

běž, jdi

džíp -a, m. a., metaforizace (podobnost funkce), 3.1.1.

vězeň posluhující jinému psychicky či fyzicky silnějším vězni

džípovat imp., derivace sufixální, 3.1.8.

sloužit jinému psychicky nebo fyzicky silnějším vězni

džípování -í, n., derivace sufixální, 3.1.8.

posluhování jinému psychicky nebo fyzicky silnějším vězni

džungalo -a, m. a., přejato z romštiny, derivace (ZS: džung), 3.1.1.

ošklivý jedinec

džuvák -a, m. a., přejato z romštiny (veš), derivace (džuv), metaforizace (podobnost nedůležitosti), 3.1.1.

vězeň posluhující ostatním

Ď

ďohaň subs., přejato z romštiny, 3.1.2.

tabák

E

ejč neskl., iniciálová zkratka (anglická výslovnost písmene), 3.1.6.

heroin

elko -a, n., zkratkové slovo, 3.1.6.

Lyrice

elpaso -a, n., z iniciálové zkratky LP, doplněno do fonetického znění města El Paso, 3.1.7.

tretný čin loupeže, loupežné přepadení

emko -a, n., zkratkové slovo, 3.1.3.

oddíl M

erko -a, n., zkratkové slovo, 3.1.6.

Rivotril

Rohypnol

esko -a, n., zkratkové slovo, 3.1.3.

Subotex

eso -a, n., metaforizace (podobnost dominance, důležitosti, hodnoty), 3.1.1.

nadřazený vězeň, král

espéóčko -a, n., abreviace a derivace, 3.1.3.

specializovaný oddíl

F

fasunk -u, m. i., přejato z němčiny, 3.1.2.

příděl, motivační přídavek v podobě kávy, cigaret atp. (vojenský slang)

fáračky pl., derivace sufixální, 3.1.2.

boty

fety pomn., přejato z němčiny, derivace, 3.1.6.

drogy

filcárna -y, f., derivace, 3.1.3.

místnost, ve které se kontrolují vězni důkladnou prohlídkou pro zabránění pašování

filcunk -u, m. i., přejato z němčiny, 3.1.8.

osobní prohlídka, prohlídka cel

G

gádžo -a, m. a., přejato z romštiny, 3.1.1.

jedinec neromského původu

galejník -a, m. a., metaforizace (ironie, podobnost těžké práce), 3.1.1.

vězeň vícekrát odsouzený k trestu odnětí svobody

gambáč -e, m. i., mechanické krácení, 3.1.6.

pivo Gambrinus

gandža -y, f., přejato z romštiny, 3.1.6.

marihuana

generálka -y, f., univerbizace a resuffixace adjektiva, 3.1.2.

generální úklid části budovy

goro přejato z romštiny, 3.1.1.

vězeň světlé pleti

granát -u, m. i., metaforizace (podobnost silného účinku a náhlosti), 3.1.6.

pervitin

guta subs., přejato z romštiny, 3.1.5.

nadávka, zbytečný člověk

H

hadry pl., metaforizace (vzhledová podobnost), 3.1.2.

oblečení

hák -u, m. i., derivace, 3.1.2.

práce

hákovat imperf., přejato z němčiny, 3.1.2.

pracovat

hajzl -u, m. i., přejato z němčiny, 3.1.2.

toaleta

hálo -a, n., překrucování, 3.1.6.

heroin

herák -u, m.i., mechanické krácení, 3.1.6.

heroin

hokna -y, f., přejato z brněnského hantecu, 3.1.2.

práce

hospodyňka -a, f., metaforizace (podobnost rolí a činností), 3.1.1.

vězeň posluhující ostatním

hulení -í, n., metonymizace (označení věci činností), 3.1.6.

marihuana

humus -u, m. i., metaforizace (podobnost vzhledu), 3.1.2.

jídlo

CH

chaben subs., přejato z romštiny, 3.1.2.

jídlo

chábr -a, m. a., nejspíše přejato z němčiny a upravováno, 3.1.1.
kamarád

chálka -y, f., přejato z romštiny, derivace, 3.1.2.
jídlo

chálovat imperf., přejato z romštiny, 3.1.2.
jíst

chcípák -a, m. i., derivace, 3.1.6.
nadávká, člověk špatného zdraví, slabý, bojácný

chládek -u, m. i., metaforizace (podobnost prostředí), 3.1.3.
vězení

chorota -y, f., přejato ze slovenštiny
nemoc, 3.1.8.

nadávká, metaforizace (podobnost v závadnosti, nechtěnosti), 3.1.5.

chynda -y, f., přejato z romštiny, 3.1.9.
 zadek

chyndit imperf., přejato z romštiny, 3.1.2.
kálet

I

intimka -y, f., univerbizace a resuffixace adjektiva, 3.1.8.
návštěva ženy, intimní chvíle se ženou

J

jaka subs., přejato z romštiny, 3.1.9.
oči

jednička -y, f. metonymizace (přenesení na základě číselného označení místa), 3.1.3.
ubytovna č. 1

jízda -a, f., metaforizace (podobnost intenzivního zážitku), 3.1.8.
stav změněného vědomí

K

kabrio -a, n., metaforizace (podobnost tvaru, „bez střechy“), 3.1.2.
postel „bez patra“

kajkošky pl., přejímka z romštiny, 3.1.2.
boty

kalo adj., přejato z romštiny, 3.1.6.

heroin

kamínek -u, m. i., derivace, metaforizace (podobnost tvaru), 3.1.6.

náhražka heroínu

kana subs., přejato z romštiny, 3.1.9.

nos

kápěčko -a, n., zkratkové slovo, 3.1.1.

odsouzený starající se o kázeň a pořádek na oddílu, zástupce barákového

kápo -a, m. a., mechanické krácení, 3.1.1.

uznávaný vězeň mezi vězni

katr -u, m. i., přejato z němčiny, 3.1.3.

mřížové dveře

kázeňák -u, m. i., univerbizace a sufixální derivace, 3.1.7.

kázeňský trest

kazeták -u, m. i., překrucování, 3.1.7

dokument o návrhu na kázeňský postih

kelímeček -u, m. a., metonymizace (označení testu nádobou), 3.1.8.

test na drogy z moči

klepky pomn., derivace (ZS: nejspíše klepání), 3.1.6.

léky

klokánek -u, m. i., metaforizace (ironie, podobnost míst), 3.1.3.

vězení

kobka -y, f., metaforizace (podobnost prostorů), 3.1.3.

cela

kolečka pl., metaforizace (podobnost tvaru), 3.1.6.

léky

kolečko -a, n., metaforizace (podobnost tvaru), 3.1.2.

každohodinová kontrola vězňů dozorcí

kolek -u, m. i., metaforizace (ironie, podobnost vzhledová), 3.1.2.

poštovní známka

komando -a, n., metaforizace (podobnost jevů), 3.1.2.

skupina vězňů pracujících společně na jedné směně (typicky ráno odchází společně)

komand'ák -a, m. a., derivace, 3.1.1.

vedoucí civilní zaměstnanec

konfident -a, m. a., přejato z latiny, 3.1.1.

vězeň, který udává, donáší

konfoš -e, m. i., mechanické krácení

vězeň, který udává, donáší, 3.1.1.

nadávka, metaforizace (podobnost chování), 3.1.5.

kongo -a, n., apelativizace, 3.1.3.

oddíl jedinců s divokou povahou, oddíl s nepokoji

koník -a, m. i., derivace deminutivní, 3.1.8.

prostředek pro koňování: provázek se smotaným papírkem (šípem)

konina -y, m. a., derivace a metaforizace (podobnost v nižší hodnotě), 3.1.1.

vězeň, který posluhuje psychicky či fyzicky silnějším vězňům

koňovat imperf., derivace sufixální, 3.1.8.

posluhovat jiným psychicky či fyzicky silnějším vězňům

nepovoleně směňovat předměty mezi celami / oddíly

koňování -í, n., derivace sufixální, 3.1.8.

posluhování jiným psychicky či fyzicky silnějším spoluvězňům

nepovolená směna předmětů mezi celami / oddíly

koště -e, n., metaforizace (podobnost ve využití k práci), 3.1.1.

vězeň, který se nechá využívat

koule -e, f., metaforizace (podobnost tvaru), 3.1.8.

svázaná deka pro sbalené osobní věci při stěhování vězně

kozomrd -a, m. a., kompozice vlastní, 3.1.5.

nadávka

král -e, m. a., metaforizace (podobnost v postavení v hierarchii), 3.1.1.

vězeň, ke kterému mají spoluvězni největší úctu

kriminál -u, m. i., přejato z latiny, 3.1.3.

vězení

krim -u, m. i., mechanické krácení, 3.1.3.

vězení

krypl -a, m. i., metaforizace (podobnost v možném postižení), 3.1.6.

nadávka

křížák -u, m. i., metaforizace, 3.1.6.

lék pojmenovaný dle křížovitého tvaru mřížky

kukačka -y, f., překrucování, 3.1.3.

kulturní místnost

kulatý subs., metaforizace (podobnost tvarem), 3.1.2.

cigarety

kulturka -y, f., univerbizace a resuffixace adjektiva, 3.1.3.

kulturní místnost

kunda -y, f., metaforizace (negativní konotace), 3.1.5.

nadávká

kůň koně, m. i., metaforizace (podobnost ve funkci ve smyslu cestování), 3.1.8.

prostředek pro koňování: provázek se smotaným papírkem (šípem)

kvak -u, m. i., metonymizace (označení předmětu zvukem), 3.1.6.

alkoholický nápoj

kvaska -y, f., derivace (ZS: kvas), 3.1.6.

alkoholický nápoj vyráběný ve vězení

kýblovačka -y, f., derivace, 3.1.2.

koupání

kýblování -í, n., derivace, 3.1.2.

koupání

kýblovat se imp., derivace, 3.1.2.

mýt se, koupat se za pomoci kbelíků s vodou

L

lágr -u, m. i., metaforizace (nadsázka, podobnost prostředí), 3.1.3.

vězení

lajna -y, f., metonymizace (způsob užívání označuje substanci), 3.1.6.

kokain

lančmít -u, m. i., metaforizace (podobnost vlastností), 3.1.5.

nadávká, slabý jedinec

lapák -u, m. i., derivace, 3.1.3.

vězení

lázně -í, pomn., metonymizace (ironie, označení procedury budovou/zařízením), 3.1.2.

sprchování se

legenda -y, f., 3.1.1.

jedinec, o kterém ve vězení kolují příběhy, často smyšlené

lejstra pl., nejspíše přejímka z latiny, 3.1.2.

dokumenty

lenc -e, m. a., přejato z maďarštiny, 3.1.1.

vězeň

lepenka -y, f., metonymizace (označení látky formou užívání), 3.1.6.

fentanyl

loch -u, m., přejato z němčiny, metaforizace (podobnost prostředí), 3.1.3.

vězení

lubni subs., přejato z romštiny, 3.1.1.

kurva, běhna

lykan -a, m. a., metaforizace (podobnost vlastností), 3.1.1.

nepřízpůsobivý jedinec

M

mamka -y, f., metaforizace (podobnost rolí v uspořádání v prostředích), 3.1.1.

vychovatelka

máro subs., přejato z romštiny, 3.1.2.

chleba

márovat imperf., přejato z romštiny, 3.1.8.

onanovat

mařenka -y, f., univerbizace a derivace sufixální (jazyková hra), 3.1.7.

maření výkonu úředního rozhodnutí

matro -a, n., nejspíše překrucování – jazyková hra, 3.1.6.

metamfetamin

mazlajda -y, f., derivace, 3.1.2.

stěrka

mazlák -u, m. i., univerbizace a resuffixace adjektiva, 3.1.2.

mazlavé mýdlo

melalí -í, n., přejato z romštiny, derivace (melalo), 3.1.2.

káva

- mercedes** -u, m. i., apelativizace, metaforizace (tvarová podobnost), 3.1.6.
lék pojmenovaný po tvaru mřížky ve tvaru znaku automobilky Mercedes-Benz
- měsíčkář** -e, m. a., derivace, 3.1.7.
člověk odsouzený k nízkému, několikaměsíčnímu trestu
- měsíčky** pl., metonymizace (označení trestu/sankce časovým údajem), 3.1.7.
trest ve výši měsíců, krátký trest
- mešuge** přejato z židovského slangu, 3.1.5.
blázen, nadávka
- metr** -u, m.i., metonymizace (označení časové délky jednotkou prostorové délky), 3.1.9.
měsíc
- mindža** subs., přejato z romštiny, 3.1.6.
nadávka, vulva
- mistr** -a, m. a., 3.1.1.
zaměstnanec logistiky
- mištes** přejato z romštiny 3.1.4.
forma pozdravu, otázka, zda se má jedinec dobře
- moje** pron., 3.1.1.
žena, manželka
- mončičák**, -a, m. a., metaforizace (podobnost vzhledu, ironie), 3.1.1.
udavač, donašeč
- monka** -y, m. a., zkratkové slovo, 3.1.1.
vězeň se statusem MON
- moňák** -a, m. a., zkratkové slovo, 3.1.1.
vězeň se statusem MON
- morda** -y, m. a., přejato z němčiny, derivace (ZS: mord), metonymizace (onačení osoby spáchanou činností), 3.1.7.
vrah
- mrčka** -y, f., metaforizace (podobnost konotací)
*člověk bezcenný, odpudivý, nespolehlivý, neoblíbený, 3.1.1.
nadávka, 3.1.5.*
- mrtvice** -e, f., metaforizace (přenesení negativní povahy nemoci na osobu) 3.1.5.
nadávka, nezapadající vězeň
- muflon** -a, m. a., metaforizace (podobnost dominance, síly), 3.1.1.

dozorce

mukl -a, m. a., abreviace, 3.1.1.

vězeň, muž určený k likvidaci

mula -y, f., metaforizace (podobnost v nevýraznosti), 3.1.5.

vězeň, který stojí mimo dění v kolektivu, nemá soc. vazby

multna -y, f., nejspíše přejímka, 3.1.3.

samovazba

mundúr -u, m. i., přejato z francouzštiny, 3.1.2.

vězeňský oděv

mutrelit imperf., přejato z romštiny, 3.1.2.

čůrat

N

nadara verb., přejato z romštiny, 3.1.9.

neboj se

náplast -i, f., metonymizace (označení látky formou užívání), 3.1.6.

fentanyl

nárokáč -e, m. i., univerbizace a resuffixace adjektiva, 3.1.8.

nárokový balík, balík, na který mají vězni ze zákona nárok

násilka univerbizace a resuffixace adjektiva

vězeň trestaný za násilný čin, -y, m. a., 3.1.1.

trest za násilný čin, -y, f., 3.1.7.

nášup -u, m. i., metaforizace (podobnost v přibývání)

pošta od soudu, 3.1.2.

prodloužený trest, 3.1.7.

nemocnice -e, f., metaforizace (podobnost v uzavřenosti, ve fungování), 3.1.3.

vězení

nohec -u, m. i., mechanické krácení, 3.1.2.

nohejbal

O

ohlávek -u, m. i., metaforizace (podobnost funkce), 3.1.3.

vězení

ochtongo přejaté z romštiny, 3.1.6.

Subotex

oni pron., metonymizace (kontextuální souvislost s prostředím), 3.1.1.

jedinci mimo věznici, svobodní jedinci

osedlat perf., metaforizace (podobnost vztahu dominance), 3.1.8.

udělat z někoho koninu

otročina -y, f., derivace (ZS: otrok), 3.1.2.

práce

ovce -e, f., metaforizace (přenesení vlastností), 3.1.1.

svobodný jedinec jdoucí s davem, ne proti systému

P

pakárna -y, f., 3.1.2.

práce

paklíč -e, m. a., apelativizace, metaforizace (podobnost v činnosti), 3.1.1.

dozorce

paleta -a, f., metaforizace (podobnost široké škály/rozsahu), 3.1.7.

vysoký trest

pampelda -y, f., mechanické krácení, 3.1.1.

vězeň s indexem MON, 3.1.1.

vězeň s malou psychickou, fyzickou odolností, 3.1.1.

vězeň z oddílu pro jedince s poruchou vývoje intelektu, 3.1.1.

pampeliška -y, f., metaforizace (podobnost v křehkosti, nízké odolnosti)

vězeň s indexem MON, 3.1.1.

vězeň s malou psychickou, fyzickou odolností, 3.1.1.

vězeň z oddílu pro jedince s poruchou vývoje intelektu, 3.1.1.

nadávka, 3.1.5.

pampeliškárna -y, f., derivace, 3.1.3.

oddělení pro výkon trestu jedinců s poruchou vývoje intelektu

papíry pl., metonymizace (materiál označuje celek), 3.1.2.

dokumenty

papu subs., přejato z romštiny, 3.1.1.

děda

- parník** -u, m. i., metaforizace (podobnost oken), 3.1.3.
hlavní ubytovna pro odsouzené s malými okny
- párno** -a, n., překrucování, 3.1.6.
pervitin
- pažitky** pl., metaforizace (podobnost ve slabosti, křehkosti), 3.1.1.
svobodní jedinci, dle vězňů slabí, nejdoucí proti systému
- peklo** -a, n., metaforizace (podobnost těžkých podmínek), 3.1.3.
vězení
- pentagon** -u, m. i., apelativizace, 3.1.3.
budova ředitelství věznice
- pépěčko** -a, n., abreviace (iniciálová zkratka PP) a derivace sufixální, 3.1.9.
podmíněné propuštění
- perník** -u, m. i., překrucování, 3.1.6.
pervitin
- pézetko** -a, n., abreviace (iniciálová zkratka PZ) a derivace sufixální, 3.1.2.
Program zacházení
- phuro** adj., přejato z romštiny, 3.1.1.
věkově starší vězeň
- píčoviny** pl., pejorativní metonymizace, 3.1.2.
formuláře
- píchačka** -y, f., derivace, 3.1.8.
aplikace drog
- píchanec** -e, m. i., derivace, metonymizace (výsledek označuje aktivitu), 3.1.8.
aplikace drog
- piko** -a, n., překrucování, 3.1.6.
pervitin
- pilot** -a, m. a., metaforizace (podobnost funkce a autority), 3.1.1.
ředitel věznice
- piškoty** pl., metaforizace (podobnost tvaru mezer tvaru piškotů), 3.1.3.
mříže v oknech s mezerami malého rozměru
- plachta** -y, f., metaforizace (podobnost velikosti, hyperbolizace), 3.1.2.
formulář k nákupům v kantýně

plakát -u, m. i., metaforizace (podobnost výrazného účinku; podobnost vzhledu/tvaru), 3.1.9.

pohlavek

plech -u, m. i., 3.1.6.

kus hliníku používaný k zahřívání drog

poděl -u, m. i., derivace, 3.1.8.

když si někdo něco půjčí a nevrátí – ošizení, podvedení

ponorka -y, f.,

budova ve věznici s kulatými okny, metaforizace (podobnost oken), 3.1.3.

vaříč sestavený ze žiletek, nejspíše metaforizace (charakter utajenosti), 3.1.8.

poschod'ovka -y, f., univerbizace a resuffixace adjektiva, 3.1.2.

poschod'ová postel, palanda

pošták -a, m. a., metaforizace (podobnost ve zprostředkovávání zpráv), 3.1.1.

dozorce

prcačkář -e, m.a., derivace, 3.1.7.

člověk odsouzený za znásilnění

prvolepenka -y, f., kompozice vlastní, 3.1.1.

prvotrestanec

prvotrest -a, m. a., mechanické krácení, 3.1.1.

prvotrestanec

příbyl -a, m. a., substantivizace, 3.1.1.

nově příchozí vězeň

příbylec -e, m. a., derivace sufixální, 3.1.1.

nově příchozí vězeň

přílba -a, f., překrucování (příbyl), 3.1.1.

nově příchozí vězeň

půlka -y, f.

podmíněné propuštění, metonymizace (označení aktu délkou nutně vykonaného trestu nutnou k jeho uskutečnění), 3.1.9.

polovina uplynulé doby trestu odnětí svobody, komunikační elipsa, 3.1.9.

R

rachota -y, f., přejato z brněnského hantecu, 3.1.2.

práce

rajón -u, m. i., přejato z ruštiny, 3.1.3.

vymezená oblast, ve které odsouzený uklízí

rajónovat imperf., derivace, 3.1.2.

uklízet

rakev -ve, f., metaforizace (podobnost v úzkém tvaru, nekomfortu; ironie), 3.1.2.

postel

rakovina -y, f., metaforizace (přenesení negativních kvalit), 3.1.5.

nadávka

ranec -ce, m. i., metaforizace (podobnost velkého množství), 3.1.7.

dlouhý trest

reso -a, n., možné mechanické krácení od výrazu resocializace, 3.1.2.

Program zacházení

ringla nejspíše přejímka, 3.1.5.

nadávka, špinavec

riváč -e, m. i., mechanické krácení, 3.1.6.

Rivotril

roháč -e, m. i., mechanické krácení, 3.1.6.

Rohypnol

ručka -y, f., univerbizace a derivace, 3.1.2.

ruční chránič, kus izolace z matrace užívaný k ochraně rukou při cvičení

S

sa adj., přejato z romštiny, 3.1.9.

dobrý, skvělý

sável nejspíše přejímka, 3.1.6.

pervitin

sčíták -u, m. i., derivace sufixální, 3.1.2.

prověrka početního stavu odsouzených

sdělovačka -y, f., univerbizace a resuffixace, 3.1.2.

sdělení obvinění

servus int., 3.1.4.

pozdrav

severák -a, m. a., derivace (ZS: sever), 3.1.1.

vězeň ze severu Čech

shromko -a, n., mechanické krácení, 3.1.9.
shromáždění za účelem bohoslužby v kapli

sintr -u, m. i., 3.1.2.
vězeňský stejnokroj

skéro -a, n., nejspíše přejímka, 3.1.6.
marihuana

služba -y, f., 3.1.1.
barákovej a kápěčko

smažka -y, f., metaforizace (připodobnění jedinců), 3.1.6.
nadávka

sojka -y, f., metaforizace (připodobnění povahy ptáka), 3.1.1.
udavač, donašeč

sociální subs., univerbizace, 3.1.1.
sociální pracovnice

socka -y, f., univerbizace a resuffixace adjektiva 3.1.1.
sociální pracovnice

sovel verbum, přejato z romštiny, 3.1.2.
spát

specko -a, n., univerbizace a resuffixace adjektiva, 3.1.3.
speciální oddíl

spermohlt -a, m. a., kompozice vlastní
jedinec s homosexuální orientací, 3.1.1.
nadávka, metaforizace (připodobnění jedinců). 3.1.5.

SPO neskl., iniciálová zkratka, 3.1.2.
speciální program odsouzených

spojka -y, f., 3.1.1.
svobodný jedinec, prostřednictvím kterého se může vězeň spojovat s okolím světem

sporákař -e, m. a., derivace sufixální, 3.1.2.
pracovní pozice kuchaře, jedinec pracující jako kuchař

sportovky pl., univerbizace a resuffixace adjektiva, 3.1.2.
sportovní činnosti / aktivity

stará adj. (substantivizované adjektivum), 3.1.1.

žena, manželka

strejda -y, m. a., metaforizace (podobnost staršího věku), 3.1.1.

věkově starší vězeň

stříhárna -y, f., derivace sufixální, 3.1.3.

místnost pro holiče ve věznici

střílení -í, n., metaforizace (podobnost činností), 3.1.8.

aplikace drog

subáč -e, m. i., mechanické krácení, 3.1.6.

Subotex

superman -a, m. i., apelativizace, jazyková hra, 3.1.6.

Suboxon

svatej subs., metaforizace (podobnost ve zbožnosti, ironie), 3.1.1.

vězeň, který chodí pravidelně na bohoslužby

sypačka -y, f., derivace, 3.1.6.

anabolické steroidy

Š

šablíky/šablíky pl., přejato z němčiny (die Schablone), derivace, 3.1.2.

sirky

šašmen -a, m. a., kompozice vlastní, 3.1.5.

nadávka, šašek

šatlava -y, f., 3.1.3.

vězení

šíp -u, m. i., metaforizace (podobnost tvaru), 3.1.8.

smotaný papír do tvaru šípu pro koňování

šipka -y, f., metaforizace (podobnost tvaru), 3.1.8.

speciální kuň (provázek se smotaným papírkem) používaný do dálky (k propojení ubytoven)

šipkař -e, m.a., derivace sufixální a metaforizace (podobnost chování a házení šipek), 3.1.8.

vězeň, který nadbíhá zaměstnancům věznice

školák -u, m. i., univerbizace a resuffixace adjektiva, 3.1.3.

Školské vzdělávací středisko

šlehanec -e, m. i., derivace a metaforizace (podobnost procesu), 3.1.8.

dávka drogy

šlichta -y, f., metaforizace (podobnost vzezření), 3.1.2.

jídlo

šmecař -e, m. a., nejspíše přejímka z romštiny, 3.1.1.

zedník

šňůratej subs., derivace, 3.1.1.

velitel denní služby, nosí bílé šňůry na uniformě

šoule -e, f., možná jazyková hra s výrazem koule 3.1.8.

smotaná látka, která hoří a na které se vaří drogy

špačkárna -y, f., derivace, metaforizace (podobnost sledování okolí), 3.1.3.

strážní věž

špína -a, f., metaforizace (obrazná podobnost), 3.1.1.

vězeň nedodržující hygienu

špíňák -a, m. i., univerbizace a resufixace adjektiva, 3.1.5.

nadávka, špinavý jedinec

štípanec -e, m. i., metaforizace (podobnost účinku), 3.1.6.

pervitin

šůrovák -u, m.i., derivace, 3.1.2.

rýžák

šůrovat imperf., přejato z němčiny, 3.1.2.

uklízet

T

tablet -u, m. i., metaforizace (podobnost tvaru), 3.1.2.

tác se zafoliováním jídlem

taška -a, f., metaforizace (podobnost funkce), 3.1.1.

vězeň posluhující jiným vězňům

taťka -y, m. a., metaforizace (podobnost rolí v uspořádání v prostředích), 3.1.1.

vychovatel

těčko -a, n., zkratkové slovo, 3.1.6.

Tramal

těpic int., 3.1.4.

pozdrav

terežín -a, m.i., apelativizace, 3.1.3.

vězení

toxička -y, f., derivace, 3.1.3.

oddíl pro odvykání návykových látek

tráva -y, f., metaforizace (podobnost vzhledu), 3.1.6.

marihuana

trestňák -u, m. i., univerbizace a resuffixace adjektiva, 3.1.3.

oddíl, ve kterém jsou umístěni vězni s kázeňským trestem

trojka -y, f., metonymizace (přenesení na základě číselného označení místa), 3.1.3.

ubytovna č. 3

trotl -a, m. a., přejato z němčiny, 3.1.1.

neoblíbený vězeň

trubka -y, f., metaforizace, 3.1.1.

podřadný vězeň

trvalka -y, f., derivace a metaforizace (podobnost ve vytrvalosti), 3.1.2.

vězeň pracující ve skladu, který často odjíždí

U

ucho -a, n., metaforizace (podobnost vzhledu a funkce), 3.1.8.

telefon

úkeson -a, m. a., překrucování, 3.1.1.

vězeň ukrajinské národnosti

úředka pl., univerbizace a resuffixace adjektiva, 3.1.2.

úřední dokumenty

V

valdičák -a, m. a., derivace, 3.1.1.

vězeň, který prošel více věznicemi, včetně Valdic

vareso -a, n., přejato z romštiny, 3.1.6.

pervitin

vasti subs., přejato z romštiny, 3.1.9.

ruce

- vaťák** -u, m. i., derivace (ZS: vata), 3.1.2.
vězeňská zimní bunda
- veget** -u, m. i., přejato z brněnského hantecu, 3.1.2.
odpočinek
- vejplatnice** -e, f., univerbizace a derivace, 3.1.2.
výplatní páska
- velitel** -e, m. a., 3.1.1.
dozorce
- vépěčko** -a, n., zkratkové slovo, 3.1.1.
vězeň z vnitřního pracoviště, VP
- vícetrest** -a, m. a., kompozice vlastní, 3.1.1.
vězeň s více tresty odnětí svobody
- vičindo** -a, n., přejato z romštiny, 3.1.8.
telefon
- vietnam** -a, m. a., apelativizace, 3.1.1.
vězeň s vietnamskou národností
- vrtačkář** -e, m.a., derivace sufixální, 3.1.1.
vězeň pracující v údržbě
- vušta** subs., přejato z romštiny, 3.1.9.
ústa
- vyfetlo** -a, n., derivace, 3.1.1.
vězeň nadužívající drogy
- vychoš** -e, m. a., mechanické krácení, 3.1.1.
vychovatel
- vychouš** -e, m. a., mechanické krácení, 3.1.1.
vychovatel
- výjimečák** -u, m. i., univerbizace a resuffixace adjektiva, 3.1.7.
výjimečný trest
- výjimečňák** -a, m. a., univerbizace, derivace, 3.1.1.
vězeň s výjimečným trestem
- výstupář** -e, m. a., derivace sufixální, 3.1.1.
vězeň, který má být brzy propuštěn

výstupko -a, n., univerbizace a resuffixace adjektiva, 3.1.3.

výstupní oddělení

vyučenci pl., metaforizace (ironické označení inteligence), 3.1.1.

svobodní jedinci

Z

zabiják -a, m. a., metaforizace (podobnost dominance, síly, obávanosti), 3.1.1.

obávaný vězeň, nadřazený vězeň

zašít perf., metaforizace (připodobnění manuální činnosti k aktu schování), 3.1.8.

schovat

zásilka -y, f., metonymizace (označení látky zaslaným), 3.1.8.

větší množství drog, ze které se dělí více vězňů

závaží -í, n., metaforizace (podobnost funkce), 3.1.1.

vězeň sloužící jako činka při cvičení

závodka -y, f., univerbizace a resuffixace adjektiva, 3.1.3.

závodní jídelna pro zaměstnance

zelený subs., metaforizace (označení barvou), 3.1.6.

marihuana

zelí -í, n., metaforizace (vnější podobnost, barva, struktura), 3.1.6.

marihuana

zkoňovat perf., derivace prefixální, 3.1.8.

udělat z někoho koninu

zkurvysyn -a, m. i., kompozice nevlastní, 3.1.5.

nadávka

zlat'ák -a, m.a., derivace, metonymizace (označení funkce výrazným znakem uniformy), 3.1.1.

vrchní inspektor strážní služby, nosí zlaté šňůry na uniformě

zobání -í, n., metaforizace (podobnost tvaru, množství), 3.1.6.

léky

Ž

žandár -a, m. a., metaforizace (podobnost v nošení uniformy), 3.1.1.

dozorce

žiletky pomn., metonymizace (označení materiálu výrobkem), 3.1.3.

drát žiletkového typu, kterým je obehnána věznice

životabudič -e, m. i., kompozice nevlastní, 3.1.6.
nelegální látka

žrádlo -a, n., metaforizace (podobnost vzhledu), 3.1.2.
jídlo

žumpa -y, f., metaforizace (podobnost negativního charakteru míst), 3.1.3.
vězení

Ustálená spojení a frazémy

aby tě rakovina 3.1.5.
nadávka, přání smrti

aby ti čůrák na patě vyrost 3.1.5.
nadávka, přání nedobrého

ahoj chábr 3.1.4.
pozdrav

andre mindž přejato z romštiny 3.1.4.
jdi do píči, forma pozdravu neoblíbeného jedince

bílá huba metonymizace (označení celku částí), 3.1.1.
jedinec se světlou barvou pleti (ve smyslu etnicity)

být v lese metaforizace (podobnost stavu v prostředí), 3.1.8.
být zdrogovaný

být za plotem metaforizace (podobnost pohledů z míst, podobnost nemožnosti opuštění), 3.1.3.
být ve vězení

být za katrem metonymizace (označení budovy/instituce její částí), 3.1.3.
být ve vězení

čus píčo 3.1.4.
pozdrav

hoj, za kolik mechanické krácení 3.1.4.
pozdrav s otázkou, kolik dní zbývá do konce trestu

chas kár přejato z romštiny, 3.1.4., 3.1.5.
nadávka, forma pozdravu, sněž kokota

chas mindž přejato z romštiny, 3.1.5.

nadávka, sněž píču

jít do šuplíku metaforizace (podobnost uzavřenosti prostoru), 3.1.7.

jít do samovazby

jít do tepláků metaforizace (podobnost v charakteristickém oděvu), 3.1.3.

jít do vězení

jít na chcaní metaforizace (podobnost průběhů), 3.1.8.

absolvovat test na drogy z moči

jít plavat metaforizace (podobnost činností, ironie), 3.1.2.

jít do sprchy

jít z kopce metaforizace (podobnost druhé půlky cesty/času), 3.1.7.

být za půlkou výše trestu

kaj te meres přejato z romštiny, 3.1.5.

nadávka, abys zemřel

konečná stanice metaforizace (podobnost situace – konec cesty/svobody), 3.1.3.

vězení

královský výstup 3.1.9.

den ukončení výkonu trestu

máš esko / emko / ..., 3.1.4.

pozdrav s cílem dozvědět se informace

mít kolchoz 3.1.8.

dělit / podělit se o balíky, nákupy

mít matroš 3.1.8.

mít u sebe nelegální látku

nech mi 3.1.4.

forma pozdravu / okřiknutí ve významu žádosti / rozkazu o přenechání / uschování půlky cigarety

okara pijes sar limonády přejato z romštiny, 3.1.5.

nadávka, kokota piješ jak limonády

osobní asistent metaforizace (podobnost rolí, činností), 3.1.1.

vězeň posluhující jinému vězni

piles mange o kár přejato z romštiny, 3.1.4., 3.1.5.

nadávka, forma pozdravu, vykuř mi kokot

- polkni mě** 3.1.5.
nadávka, vyjádření dominance
- sar džives** přejato z romštiny, 3.1.4.
pozdrav, jak se máš
- sar so** přejato z romštiny, 3.1.4.
pozdrav, jak co
- servus more** přejato z romštiny, 3.1.4.
pozdrav
- skákat šipky do prdele** 3.1.8.
nadbíhat někomu
- so keres** přejato z romštiny, 3.1.4.
pozdrav, co děláš
- spadla klec** metaforizace (podobnost v uzavření), 3.1.3.
když se jedinec dostane do vězení
- šprajce mezi vězni** (šprajce: derivace z německého výrazu), 3.1.8.
vězeň záměrně mluvně zavíní problém jinému vězni
- starýna domácí** derivace 3.1.1.
starý vězeň
- strážce pořádku** 3.1.1.
dozorce
- švistej do větve** 3.1.2.
vylez na horní postel palandy
- ty káre** přejato z romštiny, 3.1.5.
nadávka, ty kokote
- ústavní triko** 3.1.2.
vězeňské tričko
- vem ho do huby** 3.1.5.
nadávka
- vysaj mi průjem** 3.1.5.
nadávka
- zabalit kouli** 3.1.8.
sbalit osobní věci při přesunu vězně na jiný oddíl

zdar more přejato z romštiny, 3.1.4.
pozdrav mezi vězni romského etnika

žádanka o pohovor metonymizace (označení celého jevu jeho součástí), 3.1.2.
formulář

Závěr

Bakalářská práce se věnuje tématu vězeňského sociolektu ve Věznici Stráž pod Ralskem. V teoretické části jsme se věnovali národnímu jazyku a jeho varietám, tvorbě sociolektismů, popisu vězeňského prostředí a vybrané věznice. V teoretické části jsme se zabývali analýzou získaného materiálu z hlediska sémantického, slovnědruhového, strukturálního slovotvorného a tvorbou slovníků ze získaného výraziva. To jsme získali za pomoci hlavní výzkumné metody v podobě dotazníku pro vězně a dotazníku pro zaměstnance věznice a doplňující výzkumné metody rozhovorů.

V úvodu práce jsme stanovili čtyři výzkumné předpoklady, které nyní vyhodnotíme.

První dva předpoklady se týkaly způsobů tvoření sociolektismů. Předpokládali jsme, že hlavním způsobem tvoření sociolektismů je zkracování a univerbizace, a to z důvodu jazykové ekonomie, a druhým nejčastějším způsobem je sémantické tvoření. Tyto předpoklady se ovšem nepotvrdily. Nejčastějším způsobem tvorby je sémantické tvoření v podobě metaforizace a metonymizace, přičemž transformační postup derivace byl až druhotný. Transpozičními postupy vzniklo cca 60 % získaných výrazů, přičemž transformačními pouze 40 %. Sémantické tvoření bylo frekventovanější nejspíše z důvodu bohaté jazykové hry a podobnosti jevů mimo vězení s jevy v daném uzavřeném prostředí.

Třetí předpoklad se týkal výraziva přejatého z romštiny, u kterého jsme předpokládali vysoký podíl výskytu, jelikož je v daném prostředí silně zakořeněná romská subkultura, nejspíše z důvodu vysokého zastoupení romsky mluvících jedinců ve věznicích. Dalším důvodem může být i neznalost jazyka zaměstnanci věznice, což umožní důvěrnější komunikaci mezi vězni. Výrazy přejaté z romského jazyka byly zastoupeny ve výši 20 %.

Čtvrtý předpoklad byl, že se mezi nasbíranými sociolektismy vyskytují slova s polysémním významem (v rámci sociolektu). Daný předpoklad se potvrdil, jelikož se mezi výrazivem objevila polysémní slova (*bonzák, buzík, cikno, chorota, pampeliška* atp., viz slovník). Polysémie může vyjadřovat jazykovou hru, humor, úsporu v komunikaci či příslušnost do dané skupiny z důvodu znalosti významů.

Vězeňský sociolekt tedy představuje specifickou jazykovou vrstvu, která odráží uzavřenost, hierarchii a kulturní zvláštnosti prostředí výkonu trestu. Jeho slovní zásoba je pestrá,

expresivní a dynamická. Využívá prvky obecné češtiny, výrazy přejaté z romštiny, sémantické tvoření i postupy transformační.

Součástí bakalářské práce je i slovník vězeňského sociolektu, který byl utvořen na základě získaných dat z výzkumu. Zkoumání dané variety národního jazyka je důležité nejen z jazykovědného hlediska, ale i z pohledu sociologie či kriminologie. Umožňuje nahlédnout do fungování uzavřených komunit, odhalit mechanismy vnitřní hierarchie a prostřednictvím jazyka porozumět tomu, jak lidé v omezených podmínkách vyjadřují své postoje, odpor i přizpůsobení systému. Jazyk zde, jako i jinde, není jen komunikačním nástrojem, ale také zrcadlem lidské adaptability, kreativity a identity.

Seznam použitých informačních zdrojů

CLEMMER, Donald. *Leadership Phenomena in a Prison Community*. *Online. Journal of criminal law and criminology (1931)*. 1938, roč. 28, č. 6, s. 862. ISSN 0885-2731. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/1136755>. [cit. 2025-03-21]

ČECHOVÁ, Marie. *Čeština – řeč a jazyk*. 2., přeprac. vyd. Praha: ISV, 2000. Jazykověda (Institut sociálních vztahů). ISBN 80-85866-57-9.

ČECHOVÁ, Marie. *Stylistika současné češtiny*. Praha: ISV, 1997. ISBN 80-85866-21-8.

ČECHOVÁ, Marie, KRČMOVÁ, Marie a MINÁŘOVÁ, Eva. *Současná stylistika*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 381 s. ISBN 978-80-7106-961-4.

HLADKÁ, Zdeňka (2017). *UNIVERBIZACE*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*

HOFFMANNOVÁ, Jana; HOMOLÁČ, Jiří; CHVALOVSKÁ, Eliška; JÍLKOVÁ, Lucie; KADERKA, Petr et al. *Stylistika mluvené a psané češtiny*. *Lingvistika*. Praha: Academia, 2016. ISBN 978-80-200-2566-1.

HUBÁČEK, Jaroslav. *K aktuálnosti zkoumání sociolektů, zejména slangu*. In: KLIMEŠ, Lumír. *Sborník přednášek z 5. konference o slangu a argotu v Plzni 7.-9. února 1995*. 1. vyd. Plzeň: Západočeská univerzita, 1995. ISBN 80-7043-181-4.

HUBÁČEK, Jaroslav. *O českých slanzích*. Vydání druhé, doplněné a přepracované. Ostrava: Profil, 1981.

HUBÁČEK, Jaroslav. *Onomaziologické postupy ve slovní zásobě slangu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971. Dostupné také z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:1fc14350-f699-11ea-b646-005056827e52>

HUBÁČEK J., KRČMOVÁ M. (2017): *SOCIOLEKT*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*.

CHROMÝ, Jan. *Práce s empirickými daty. Příručka pro studenty*. Prague [Czech Republic: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2014. ISBN 80-246-2801-5.

Internetová jazyková příručka [online] (2008–2025). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Cit. 13. 4. 2025. <<https://prirucka.ujc.cas.cz/>>.

JAKLOVÁ, A. *Budeme argot nově definovat?* Slovo a slovesnost, 1999, roč. 60, s. 293–300.

KRČMOVÁ, M., CHLOUPEK J. (2017): *NÁRODNÍ JAZYK*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*.

MALIŠ, Otakar; MACHOVÁ, Svatava a SUK, Jaroslav. *Současný český jazyk: lexikologie: (nauka o tvoření slov, lexikografie, slang)*. 2. doplněné vydání. Praha: Univerzita Karlova, vydavatelství Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-222-2.

MERTL, Jiří. „*Musíte makat a poslouchat, no“: Vězení, potlačování autonomie a responsabilizace u vězňených a propuštěných osob v ČR*. Sociologický časopis / Czech Sociological Review 2020, roč. 56, č. 4, ISSN 0038-0288. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/27060303>.

NOVOTNÝ, Michal. *Basa*. Online. Český rozhlas. 2004. Dostupné z: <https://strednicechy.rozhlas.cz/basa-7288601>. [cit. 2025-04-12].

Program zacházení. Online. Vězeňská služba České republiky. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/vazebni-veznice-olomouc/sekce/program-zachazeni>. [cit. 2025-04-11].

RADKOVÁ, Lucie. *Jak se mluví za zdmi českých věznic*. Vyd. 1. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2012. 165 s. ISBN 978-80-7464-109-1.

Sborník přednášek z 5. konference o slangu a argotu v Plzni 7.-9. února 1995. Vyd. 1. v Plzni: Pedagogická fakulta ZČU, 1995. 170 s. Sborník Pedagogické fakulty Západočeské univerzity v Plzni. ISBN 80-7043-181-4.

SUK, Jaroslav, ed. *Několik slangových slovníků: současný český kriminální slang: slang chartistů: slang profesionálních řidičů: slang teplárenských zaměstnanců: vojenský slang*. Praha: Inverze, 1993. ISBN 80-900632-9-2.

VÁGNEROVÁ, Marie a Technická univerzita v Liberci. *Psychopatologie pro pracovníky policie a vězeňské služby*. Liberec: Technická univerzita, 2003. sv. 1. ISBN 80-7083-702-0. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:66f6f370-bd5b-11e2-8c63-5ef3fc9ae867>.

Vězeňská služba České Republiky. Věznice Stráž pod Ralskem. In: YouTube [online]. 23.03.2025. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=rnRsew_rDHk.

Věznice Stráž pod Ralskem. Online. Vězeňská služba České republiky. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-straz-pod-ralskem>. [cit. 2025-03-21].

Základní informace. Online. Vězeňská služba České republiky. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-straz-pod-ralskem/sekce/zakladni-informace>. [cit. 2025-03-21].

Vyjádření k využití nástrojů umělé inteligence

Při zpracování této bakalářské práce jsem využila nástroje umělé inteligence jako podporu při přeformulování opakujících se jazykových vazeb, vyhledávání vhodných synonym a ověřování stylistické správnosti některých formulací. Nástroje umělé inteligence byly využity pouze k jazykové korektuře a strukturační podpoře textu, nikoli k tvorbě odborného obsahu či analýz.

Veškeré myšlenky, analýzy a závěry uvedené v práci jsou výsledkem mé vlastní práce a odpovědnosti. Využití umělé inteligence bylo v souladu s etickými zásadami akademického psaní.

Seznam příloh

Příloha 1 – Dotazník pro vězně

Příloha 2 – Dotazník pro zaměstnance věznice

Příloha 1 – Dotazník pro vězně

Vážený respondente,

jsem studentkou oboru *Český jazyk se zaměřením na vzdělávání se sdruženým studiem Speciální pedagogika se zaměřením na vzdělávání* na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy. Oslovuji Vás s prosbou o vyplnění dotazníku, který je součástí mé bakalářské práce s názvem *Vězeňský sociolekt ve Věznicí Stráž pod Ralskem*. V práci se zaměřuji na specifický jazyk (slang), který se používá v prostředí věznic a kterému člověk, který se s prostředím vězení nikdy nesetkal, neporozumí.

Dotazník je rozdělený do částí zaměřených na různé oblasti, které jsou součástí života vězňů a které mohou usměrnit vybavování si jednotlivých slov.

Ke každému slangovému výrazu prosím připojte vysvětlení jeho významu dle Vašeho chápání a jeho užití ve větě (zaslechnuté, Vámi použité). Pokud by Vás napadl výraz nezapadající do žádné z vymezených oblastí, napište ho do kolonky *Jiné* v závěru dotazníku.

Dotazník je anonymní a získaná data budou využita pouze při zpracování mé bakalářské práce.

Velice děkuji za Vaši ochotu podílet se na mém výzkumu.

Příklad vyplnění dotazníku:

Arest: vězení; Joo, zas se vrátil do arestu.

Párno: pervitin; Máš párno?

Výrazy či slovní spojení označující **vězení**

Výrazy či slovní spojení označující **ostatní vězně / spoluvězně** (například nový vězeň, starý vězeň, vězeň s jinou etnickou příslušností, vězeň, který udává)

Výrazy či slovní spojení označující **postavení ve vnitřním uspořádání skupiny vězňů**
(například nadřazenost, podřadnost, oblíbenost a neoblíbenost jedince)

Výrazy či slovní spojení označující **pracovníky věznice** (například dozorce, vychovatele)

Výrazy či slovní spojení označující **jedince mimo věznic** (například jedinci, kteří nejsou ve výkonu trestu)

Výrazy či slovní spojení z oblasti **denních činností a osobních předmětů** (například sprcha, toaleta, sporty, jídlo, volný čas)

Výrazy či slovní spojení z oblasti **oblečení**

Výrazy či slovní spojení z oblasti **pracovní činnosti** (například název činnosti, název předmětu k práci)

Výrazy či slovní spojení označující **pozdravy**

Výrazy či slovní spojení ve významu hanlivém (**sprostá slova, nadávky...**)

Výrazy či slovní spojení označující **nelegální látky**

Výrazy či slovní spojení označující **prostory věznice** (například místnosti, budovy, oddíly)

Výrazy či slovní spojení označující **typy trestů** (například doživotní trest)

Výrazy či slovní spojení označující **dokumenty / formuláře**

Výrazy či slovní spojení z oblasti specifických činností mezi vězni (například **nechtěné činnosti, chování, předměty**)

Jiné (nehodící se do výše vymezených oblastí)

Jak dlouho jste ve výkonu trestu ve Věznici Stráž pod Ralskem? _____

Příloha 2 – Dotazník pro zaměstnance věznice

Vážená respondentko / vážený respondent,

jmenuji se Eliška Schandlová a jsem studentkou oboru *Český jazyk se zaměřením na vzdělávání se sdruženým studiem Speciální pedagogika se zaměřením na vzdělávání* na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy. Oslovuji Vás s prosbou o vyplnění dotazníku, který je součástí mé bakalářské práce s názvem *Vězeňský sociolekt ve Věznici Stráž pod Ralskem*, v níž bych chtěla zmapovat lexikální prostředky využívané specificky mezi vězni ve vaší věznici.

Sociolekt (slang) je součástí nespisovné nebo hovorové vrstvy národního jazyka, je využíván ve specifickém prostředí jako prostředek dorozumívání a jako prostředek vyjádření příslušnosti k dané sféře. Výrazy ze sociolektu tedy nahrazujeme spisovné či odborné výrazy – ve vězeňském sociolektu mnohdy za účelem výlučného porozumění v dané skupině.

Dotazník je rozdělený do částí zaměřených na různé oblasti, které jsou součástí života vězňů a které mohou usměrnit vybavování si jednotlivých slov. Ke každému výrazu prosím připojte vysvětlení jeho významu dle Vašeho chápání, a pokud byste si vybavili jeho užití ve větě (zaslechnuté, Vámi použité), připojte i to. Pokud by Vás napadl výraz nezapadající do žádné z vymezených oblastí, napište ho do kolonky Jiné v závěru dotazníku. Jestliže Vás slovo k dané oblasti nenapadne, napište prosím do dané kolonky Nevím.

Dotazník je anonymní a získaná data budou využita pouze při zpracování mé bakalářské práce.

Velice děkuji za Váš čas a ochotu podílet se na mém výzkumu.

S úctou

Eliška Schandlová

Příklad vyplnění:

Arest: vězení; Joo, zas se vrátil do arestu.

Párno: pervitin; Máš párno?

* Povinné

1. Výrazy či slovní spojení označující vězení *

2. Výrazy či slovní spojení označující ostatní vězně/spoluvězně (nový vězeň, starý vězeň, vězeň s jinou etnickou příslušností, vězeň, který udává atp.) *

3. Výrazy či slovní spojení označující postavení v „hierarchii vězňů“ (nadřazenost, podřadnost, oblíbenost a neoblíbenost jedince atp.) *

4. Výrazy či slovní spojení označující pracovníky věznice (dozorce, vychovatele atp.) *

5. Výrazy či slovní spojení označující jedince mimo věznici (jedinci, kteří nejsou ve výkonu trestu) *

6. Výrazy či slovní spojení z oblasti denní rutiny a osobních předmětů (příprava, jídlo, volný čas, sprcha, toaleta, sporty) *

7. Výrazy či slovní spojení z oblasti oblečení *

8. Výrazy či slovní spojení z oblasti pracovní rutiny (znalost do značné míry závisí na Vaší pozici ve věznici) (název činnosti, název předmětu k práci atp.) *

9. Výrazy či slovní spojení označující pozdravy *
10. Výrazy či slovní spojení ve významu pejorativním (sprostá slova, nadávky atp.) *
11. Výrazy či slovní spojení označující nelegální látky *
12. Výrazy či slovní spojení označující prostory věznice (místnosti, budovy, oddíly atp.) *
13. Výrazy či slovní spojení označující typy trestů (doživotní trest atp.) *
14. Výrazy či slovní spojení označující dokumenty/formuláře (o které si vězni říkají) *
15. Výrazy či slovní spojení z oblasti specifických činností vězňů (nechtěné činnosti, chování, předměty atp.) *
16. Jiné (nehodící se do výše vymezených oblastí) *
17. Jak dlouho pracujete ve Věznici Stráž pod Ralskem? *
18. Jakou pracovní pozici zastáváte ve Věznici Stráž pod Ralskem?